

Ingrid Owe Vagstein

En stedsanalyse av Jonas Lies *Losen* og *hans hustru* (1874)

Masteroppgave i Nordisk litteratur

Mai 2023

Ingrid Owe Vagstein

En stedsanalyse av Jonas Lies *Losen og hans hustru* (1874)

Masteroppgave i Nordisk litteratur
Mai 2023

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for språk og litteratur

NTNU

Kunnskap for en bedre verden

Sammendrag

Denne masteroppgaven er en litterær stedsanalyse av Jonas Lies *Losen og hans hustru*. Jeg har undersøkt fremstillingen av og funksjonen til stedene som utgjør Lies Arendalsområde og utland, og analysert hvordan hjemstedet og utlandet forholder seg til hverandre. Hvilken rolle spiller stedet i romanen? Hvordan formidler Lie den brasilianske kulturen? Hva kan stedsopplevelsen av utenlandsområdet fortelle oss om Lies holdninger til utlandet?

I analysen av romanen har jeg brukt stedsteoretiske innganger. De forskjellige teoriene har bidratt som innfallsvinkler og som begrepsapparat i oppgaven. I stedsanalysen av Arendalsområdet kan jeg spesielt fremheve Norberg-Shulz sine teorier om hjemmet. I den sammenhengen undersøkte jeg forholdet mellom hjemmet, det maritime og karakterene. Jeg har også inkludert Doreen Massey sine begreper, for å forklare hvorfor stedsopplevelsen kan oppleves ulikt på bakgrunn av klasse og kjønn. På bakgrunn av disse teoriene (med fler) forteller stedsanalysen oss noe om romanens realistiske tendenser. Analysekapittelet om utlandet skiller seg fra det øvrige, ettersom stedsfremstillingene her i stor grad defineres ut ifra menneskeskildringer. I den forbindelsen har jeg anvendt det postkoloniale perspektivet for å se nærmere på den litterære fremstillingen av «den andre». Den postkoloniale teorien har bidratt til å vise hvordan Lie er en del av en historisk diskurs av vestlige forfattere, som portretterer andre *fremmede* kulturer.

Som nevnt er det betydelige forskjeller mellom analysene av Arendalsområdet og utlandet, noe som også speiler funnene. I undersøkelsen av Lies Arendalsområdet fant jeg ut hvordan hjemstedet henger sammen med karakterene. I tillegg så jeg hvordan romanen både har nasjonalromantiske og realistiske tendenser. I utlandsanalysen derimot, er hovedresultatet av undersøkelsen hvordan utenlandsskildringene preges av nasjonalistiske og rasistiske holdninger. Det er en gjennomgående kontrastering mellom hjemstedet og det norske, og utlandet og det fremmede. Denne kontrasteringen innebærer en nasjonalistisk og forhøyet forestilling om det norske, som samtidig skriver frem en stereotypisk og rasistisk representasjon av «den andre».

Forord

Med denne masteroppgaven takker jeg for meg etter fem fantastiske år i Trondheim!

Først og fremst en stor takk til veilederen min, Anders. Takk for gode og konstruktive tilbakemeldinger hele veien.

Tusen takk til dere som har lest igjennom og gitt tilbakemeldinger. Det har jeg satt veldig pris på.

Til slutt en shout out til alle fine venner og familie. Dere vet hvem dere er, og dere er best!

Innhold

Sammendrag	I
Forord.....	II
Kapittel 1: Innledning	1
Bakgrunn for oppgaven og problemstilling	1
Litteraturhistorie og tidligere forskning.....	2
Litteraturhistorien om Jonas Lie	2
Tidligere forskning på <i>Losen og hans hustru</i>	4
Kapittel 2: Sted og litteratur.....	9
Å definere sted	9
Forholdet mellom sted og litteratur.....	11
Teoretiske utgangspunkt	13
Kapittel 3: Arendalsområdet	16
Bakgrunn for analysestruktur.....	16
Arendal.....	17
Mor Andersens stue	18
Havnen	19
Merdø.....	20
Hjemmet på Merdø	21
Torungen.....	25
Hjemmet på Torungen	26
Becks hus	27
Lies oppdagelse av sjømannen.....	31
Kapittel 4: Utlandet.....	34
Utlandet i hjemlandet.....	34
Montevideo	36
Rio de Janeiro	39
Mapping av Rio de Janeiro	39
Touring i Rio de Janeiro.....	40
Hjemmet i Rio de Janeiro.....	42
Kneipen.....	50
Spesielle steder.....	53
Skipet Star and Stripes	54
Hjemkomsten	58
Kapittel 5: Hjem igjen.....	64

Hjemover til Merdø.....	64
Lies utenlandsskildringer utenfor romanen.....	65
Kapittel 6: Avslutning.....	69
Litteraturliste.....	72

Kapittel 1: Innledning

Bakgrunn for oppgaven og problemstilling

I denne oppgaven har jeg arbeidet med en roman av en Norges fremste forfattere. Han har status som en av «De fire store», selv om Dag Solstads lektorhelt Elias Rukla hadde foretrukket at han var byttet ut til fordel for Arne Garborg. Jonas Lie ble født i 1833 i Hokksund og er et kjent navn for mange av oss. Det er likevel lite oppmerksomhet rundt Lie i 2023, til tross for hans litteraturhistoriske posisjon.

Losen og hans hustru kom ut i 1874 og ble møtt med god respons av det norske publikum. Av Jonas Lies romaner er det spesielt de impresjonistiske verkene som regnes for å være av spesiell litterær kvalitet (Aaslestad, 1992, s. 53). De tidligere romanene, slik som *Losen og hans hustru*, faller ofte bort. Romanen regnes som Norges første sjømanns- og ekteskapsroman, og kan plasseres mellom en romantisk og realistisk tradisjon (Andersen, 2001, s. 246-247). Det er først og fremst som en ekteskapsroman den blir lest som, og tidligere lesninger av romanen handler i stor grad om ekteskapsproblematikken mellom Salve og Elisabeth, losen og hans hustru. Det er en kjærlighetsfortelling, men satt i en frisk maritim kontekst med sjømenn, skip og fantastiske reiser.

I og med at romanen er en sjømannsfortelling, ligger alt til rette for at leseren skal være med på en reise. Reisen starter i karakterenes hjemsted, Arendalsrområdet. Salve og Elisabeth bor med sønnene sine på Merdø, som er like utenfor Arendal. Salve har selv vokst opp på Merdø, mens Elisabeth har vokst opp på Torungen, som ligger enda lenger ut mot havet enn Salves fødeby. Karakterene har sterk stedstilhørighet til hjemstedet, der den maritime kulturen er fremtredende. Karakterene, hjemstedet og det maritime henger sammen, og Salve og Elisabeth er på hver sine måter individuelle maritime karakterer.

Lie tegner opp en fiksjonell geografi som strekker seg fra Arendalsområdet og helt ut til Sør-Amerika og Brasil. Salve er sjømann, og tiden før han og Elisabeth lever sammen på Merdø, følger man reisen hans i Sør-Amerika. Han har hyre på et norsk skip og seiler langs den søramerikanske kysten, før han rømmer fra skipet i Rio de Janeiro. Dette skal være starten på et farlig utenlandsopphold preget av vold og tvilsomme mennesker. Etter mange år i utlandet, snur Salve skuta og vender hjem igjen. Han forenes med Elisabeth og reisen er over.

I denne masteroppgaven skal jeg gjøre en stedsanalyse av Lies Arendalsområde og utland i *Losen og hans hustru*. I analysen skal jeg undersøke fremstillingen av stedene som utgjør Lies Arendalsområde og utland, og deres funksjon i romanen. Jeg ønsker å se nærmere på forskjellen mellom hjemstedet og utlandet, og hvordan stedene forholder seg til hverandre. Hvilken rolle spiller stedet i romanen? Hvordan formidler Lie den brasilianske kulturen? Hva kan stedsopplevelsen av utenlandsområdet fortelle oss om Lies holdninger til utlandet?

I denne oppgaven skal jeg som nevnt foreta en stedsanalyse, der oppgaven er bygget opp på følgende måte: Først gjør jeg rede for Jonas Lies litteraturhistoriske kontekst, og trekker frem tidligere forskning på romanen. I neste kapittel presenterer jeg hva stedsanalytisk litteraturforskning er, før jeg deretter fremhever noen viktige teoretiske utgangspunkt som jeg tar med meg videre i analysen. I tredje og fjerde kapittel finner vi selve analysen, som følger romanens kronologi. I kapittel tre undersøker jeg Lies Arendalsområde. Stedene som utgjør området er Arendal, Merdø, Torungen og Becks hus. Her undersøker jeg relasjonen mellom stedene og karakterene (Salve og Elisabeth). I det fjerde kapittelet finner vi stedsanalysen av utlandet, og vi skal blant annet se at Lies menneske- og stedsskildringer baserer seg på rasistiske stereotyper. Deretter drar vi hjem igjen, og avslutningsvis skal jeg samle trådene og kunnskapen om Lies stedsfremstillinger i romanen.

Litteraturhistorie og tidligere forskning

Litteraturhistorien om Jonas Lie

Den første biografien om Jonas Lie ble utgitt og skrevet av Arne Garborg i 1893, før Lies død i 1908. *Jonas Lie: en utviklingshistorie* (1925) skiller seg ut fra litteraturhistorier, biografier og forskning om Lie. Boken gir et inntrykk av hvordan Lie var, i tillegg til at den er skrevet av en skjønnlitterær forfatter fra samme tidsperiode, noe som preger språk og innhold. Garborg skriver for eksempel at Lie, i sine tidlige skoleår, mislikte skolen og var «tidligere Boghader», mens interessen hans for eventyr, fantasi og historiefortelling kom gradvis (1925, s. 24). Han var dessuten en urolig og voldsom gutt, forteller Garborg: «Vor Digter lider af et græssligt Sinne; naar det kommer, gaar det rødt for han Øine, og han blir rent vild» (Garborg, 1925, s. 25). Lie var ofte i slagsmål, og Garborg mener salgsmålene som skildres i *Rutland* er selvopplevd. Det foreløpige inntrykket av Lie er at han var en sint gutt som ikke likte skolen, men han skal siden bli en viktig stemme i samfunnsdebatten og en av Norges fremste forfattere.

I Per Thomas Andersens litteraturhistorie plasseres Jonas Lie sammen med Ibsen, Bjørnson og Kielland. *Norsk litteraturhistorie* (2001) har flere boksider om Lie, ikke like mange som de to førstnevnte forfatterne, men litteraturhistorien inkluderer noe om de sentrale verkene hans. Andersen mener man inndeler Lies forfatterskap i tre deler. Den første delen av Lies forfatterskap var romantisk inspirert (Andersen, 2001, s. 247), og er perioden *Losen og hans hustru* her vil være en del av. Deretter fremhever Andersen Lies bruk av den impresjonistiske fortellerstilen, der han mener Lie har helt en spesiell rolle i norsk litteraturhistorie. Parallelt med impresjonismeutviklingen blir Lie mer fremtredende i den realistiske tradisjonen, men med «tendensromanen uten tendens» (Andersen, 2001, s. 250). Det vil si at Lie ikke ønsket hvordan problemene og politikken skulle komme overtydlig frem. For eksempel skrev han om tematikk som hjemmet og dets familiedynamikk på en mer optimistisk måte, sammenlignet med andre fra hans forfattermiljø. I den siste perioden av forfatterskapet mener Andersen at Lies litteratur dreier seg om menneskets mørkere sider (2001, s. 250). Andersen oppsummerer sin del om Lie slik:

Jonas Lie var en tenksom og seriøs natur, religiøs, men med en åpen evne til å møte de moderne problemstillingene som meldte seg i andre halvdel av 1800-tallet. Denne mest forsiktige av realismens forfattere viste seg å kunne se dypt ned i sinnets farlige mørke. (2001, s. 251)

Det Andersen legger i at Lie er den «mest forsiktige» realismeforfatteren, innebærer at han mente handlingen var mer sentral enn den politiske debatten som lå bak. Dette er viktig i og med at Andersens litteraturhistorie skriver Lie (og for så vidt alle de andre forfatterne i hans selskap) inn i en historisk kontekst der politikken og samfunnsdebatten har en stor påvirkningskraft på litteraturen. Den andre halvdel av 1800-tallet er dessuten perioden der Norge utvikles til et moderne samfunn.

I Harald Beyers litteraturhistorie fra 1996 er historien om Jonas Lie mer utfyllende enn Andersens. Beyer poengterer Lies tosidighet som et viktig element i hans forfatterskap. På den ene siden er den «karakteristiske detalj», og å skildre virkeligheten slik den er, fremtredende hos Lie (Beyer, 1996, s. 218). På den andre er, slik også Garborg forteller om, Lie en drømmer og en kreativ person med masse fantasi. Lies realisme til en viss grad ble et «offer til tidsånden» (Beyer, 1996, s. 222). Det vil si at Lie hadde en fantasi som var basert på en åndelig tilnærming til virkeligheten, som ikke helt passet inn i tiden. Dette gjelder likevel, slik også Andersen fremhever, den senere perioden av Lies forfatterskap. I vår sammenheng er det Lies tidlige periode som er mest relevant. Der så man at de fleste av utgivelsene hans bare halvveis lyktes (Beyer, 1996, s. 219). *Losen og*

hans hustru er likevel et av verkene fra perioden som ga forfatteren anerkjennelse (Aaslestad, 1992, s. 30).

Litteraturhistorien plasserer altså Jonas Lie i en litteraturhistorisk særstilling, som en del av den norske litterære kanon. Det som likevel er interessant med Lies posisjonering, er at forfatteren i liten grad blir lest i dag. Er Jonas Lies litteratur aktuell i dag? Det korte svaret på det er nok delvis. Man leser for tiden lite av Lies litteratur, og han er sjelden å finne på skole- og universitetspensum, der Ibsen og Bjørnson derimot får bedre plass. Per Mæling trekker frem en forklaring på Jonas Lies tapende posisjon i Norges litterære kanon:

Interessen for Lies store og varierte forfatterskap har i de siste tiårene vært bemerkelsesverdig lav. [...] En mulig forklaring kan være at Lies forfatterskap har vært oppfattet som lite kontroversielt, og det synes å gjelde både for forfatterskapets innholdsmessige prioriteringer og dets komposisjonelle utforming. (Mæling, 2003, s. 7)

Lie taper terreng i det norske litterære fagmiljøet. Mæling trekker frem at Lie er for lite kontroversiell i skrivingen sin. Lie kalles ofte «Hjemmets dikter», der hans fiksjonelle familier gjerne ikke har de mest dramatiske konfliktene (Mæling, 2003, s. 9). Lies karakterer lever derimot med hverdagslige og *vanlige* problemstillinger. At Lie er for ukontroversiell i diktningen, fører muligens til en felles oppfatning om at litteraturen ikke er relevant for nye spennende tolkninger.

Det er heller ikke omfattende litteratur om Jonas Lie, skriver Petter Aaslestad i *Dømt til kunst: Jonas Lies romaner 1884-1905* (1992, s. 53). Etter å ha jobbet med denne oppgaven, er dette en påstand jeg stiller meg bak. Aaslestad presenterer en annen årsak for den synkende interessen for Lie: «Grunnen til den beskjedne forskerinteressen kan være at enigheten i ettertid har vært stor; utover sporadisk ulik vurdering av enkeltverk er forholdet til impresjonismen nærmest den eneste side ved forfatterskapet som har medført diskusjon i sekundærlitteraturen» (1992, s. 53).

Aaslestad påpeker at det er Lies impresjonisme, som er det primære interessefeltet når det kommer til Lie-forskningen. Flere av Lies tidligere enkeltverker regnes ikke nødvendigvis å være av høy litterær kvalitet. Dermed kan man se for seg at de enkeltverkene som faktisk har litterær kvalitet, muligens faller i skyggen av de senere impresjonistiske romanene. *Losen og hans hustru* vil jeg si er en av disse.

Tidligere forskning på *Losen og hans hustru*

Jonas Lie debuterte innenfor skjønnlitteraturen i 1867 med *Digte*. Likevel trekker Per Thomas Andersen frem *Den Fremsynte eller Billeder fra Nordland* (1870) at Lie faktisk markerer seg som en skjønnlitterær forteller (2001, s. 247). Men det var ikke helt på egenhånd at Lie brøt igjennom

med denne romanen. Garborg påpeker at kona, Thomasine Lie, strøk halvparten av innholdet til Lie, ettersom det var for stor «Nordlandsbegeistring» og «altfor mange Æventyr» (1925, s. 108). I tillegg var det Bjørnson som «skaffede ham Gyldendal» (Garborg, 1925, s. 108). Det vil si at Jonas Lie har både kona og Bjørnson å takke for at han fikk et kjent forfatternavn. Det er et sentralt poeng i Lie-forskningen at Thomasine hadde en spesielt viktig rolle. I dette ekteskapelige samarbeidet viser det seg nemlig at Thomasine fungerte som en slags medforfatter (Andersen, 2001, s. 247). Dette er fremdeles et mysterium i Lie-forskningen, og det er ingen konklusjon på hvor stor del av Lies produksjon Thomasine var direkte involvert i (Mæleng, 2003, s. 8). Lie var svært opptatt av kvinnens rolle i samfunnet, som imidlertid er gjennomgående tematikk forfatterskapet hans. Det er mulig å se for seg at en av årsakene til at Lies verk ofte handler om moderne og likeverdige ekteskap, der kvinnene får en komplisert psyke og stemme, er på grunn av Thomasine sin involvering. Fire år etter *Den fremsynte* utgir Lie Norge sin første sjømanns- og ekteskapsroman. *Losen og hans hustru* er en moderne roman som problematiserer ekteskapet.

Som nevnt tidligere plasserer Andersen *Losen og hans hustru* i den første delen av Lies forfatterskap, som vil si at romanen er romantisk inspirert. Andersen fremhever at Lie skriver frem en kontrast mellom ektefellene, Salve og Elisabeth, der det foreligger klasseforskjeller og psykologiske ulikheter (2001, s. 246). Han legger også til at «det går an å ane den nasjonalromantiske idé om en syntese mellom folket og embetsstanden» (Andersen, 2001, s. 246). I sin korte oppsummering av *Losen og hans hustru* ser vi at Andersen fokuserer på romanens diskusjon av ekteparets forskjeller. Det at ekteparet til slutt klarer å forstå og tilgi hverandre, er en slags nasjonalromantisk idé om forening i folket. I Andersen sin oppsummering av romanen impliseres det altså at *Losen og hans hustru* er fra en litteraturhistorisk kontekst med nasjonalromantiske elementer, men den er også fremtidsrettet og moderne. Romanen tematiserer samtidspolitiske saker som ekteskap, klasseforskjeller og psykologi. I stedsanalysen av Arendalsområde skal jeg se nærmere på hvordan realistiske tendenser kommer til uttrykk i romanen. Da skal vi se hvordan spesielt kvinnediskusjonen og klasseforskjeller er tilstedeværende i handlingen.

I likhet med Andersen, fokuserer også Garborg på at *Losen og hans hustru* er en ekteskapsroman i sin redegjørelse. Garborg diskuterer i denne sammenheng hvordan Lie stiller seg i kvinnesaksdiskusjonen. Garborg mener nemlig at romanen i stor grad dreier seg om ett problem,

nemlig kvinnens stilling i ekteskapet (1925, s. 133). Diskusjonen om kvinnens rolle i ekteskapet, problematiseres i romanens siste del, når Salve og Elisabeth er tilbake fra reisene sine og lever sammen som et ektepar: «Og saa kommer Kampen» (Garborg, 1925, s. 136). Garborg skriver om Salves og Elisabeths ekteskapelige problemer:

Han elsker hende over alle Grænser; men den evige oprivende Mistro gjør ham syg, ond, grusom [...]. Spændingen udvikler sig af selve Forholdet saa psykologisk nødvendigt, at tilsidst *maa* det være eller breste. Elisabeth maa prøve at tage ham paa en anden Vis, eller Kampen maa opgives. Da fatter hun Beslutningen om at "reise sig". Hun reiser sig ikke til Oprør. Ikke *imod* ham; ikke i Egoisme eller Herskesyge, ei heller i Kraft av nogen Slags Theorier om "Kvindens Ret" osv.; hun vil bare simpelthen redde sit Livs Kjærlighed. Og da lader Lie hende seire. (Garborg, 1925, s. 137)

I Garborgs tolkning av Salve og Elisabeth handler det til syvende og sist om kjærlighet. Det er kjærligheten som gjør Salve sykelig og ond, og det er kjærligheten som fører til at Elisabeth reparerer forholdet. Forestillingen om at ekteskap først og fremst skal handle om felles kjærlighet, er sentral for Lie: Mannen og kvinnen skal være frie og likestilte, ettersom de begge to først og fremst er mennesker (Garborg, 1925, s. 134-135).

Det er ikke bare Garborg som leser *Losen og hans hustru* og ekteparet i romanen som et innlegg i kvinnediskusjonen. Åse Hjorth Lervik undersøker ekteskapet som motiv hos Jonas Lie, og mener nøkkelordet for oppfatningen av ekteskapet i romanen, er fellesskap (1965, s. 21). Lervik peker på det gammeldagse ekteskapsidealet der kvinnen er underdanig, og som ellers er romantikkens ideal, ikke passer for alle kvinner. Dersom kvinnen er underdanig svikter hun fellesskapets grunnleggende ide, nemlig at «hver enkelt skal gi mest mulig av seg selv» (Lervik, 2001, s. 21). Dersom partene ikke er likestilte, vil ekteskapet og forholdet gå til grunne, fordi man ikke får den rikdommen som innebærer det å leve med et annet fullt utfoldet menneske. Poenget om fellesskapet mener Lervik er det viktigste i *Losen og hans hustru*, og er dessuten det som gjør romanen til et springbrett for ekteskapskildringen i Lies videre forfatterskap (2001, s. 22).

Vi ser allerede en rød tråd i litteraturen om *Losen og hans hustru*, der det i stor grad dreier seg om ekteskaps- og kvinnediskusjonen. Dag Petterson sin lesning av romanen er ikke et unntak, men vi skal se at argumentasjonen har en litt annen retning. I Harald Bache-Wiig sin artikkelsamling (1983) bidrar Petterson med et kapittel der han undersøker familien i Lies forfatterskap. Her gjør Petterson rede for familielivets utvikling, men stopper opp ved Jonas Lies angrep på Henrik Ibsen, som «gå[r] løs på de norske hjem» (Petterson, 1983, s. 46). Lie uttrykker at han er bekymret for kritikken mot moralen i de norske hjem (Petterson, 1983, s. 46). Som tidligere nevnt var ikke Lie

på samme linje som Ibsen når det gjaldt dikterens oppgave til å eksplisitt problematisere stridsspørsmål i litteraturen. Lie ville derimot gjennom litteraturen sin «afspeile Fædreland, Samfund og Folkekarakter» (Petterson, 1983, s. 46). Lie følte på en oppdragende rolle i diktingen sin, og med blant annet *Losen og hans hustru* ønsket forfatteren å styrke den norske familieinstitusjonen (Petterson, 1983, s. 46).

Det Lie ønsker å formidle i *Losen og hans hustru*, er en familie bestående av et ektepar som tar avgjørelser i fellesskap, der mannen og kvinnen er likestilte (Petterson, 1983, s. 50). Kjærligheten skal spille en stor rolle i forholdet, og Petterson påpeker at det er kjærligheten som fører Elisabeth og Salve sammen etter all tiden de er borte fra hverandre (1983, s. 49). Men der Petterson skiller seg fra den øvrige forskningen om romanen, er at han utdyper at kjærligheten demonstreres gjennom Salves utenlandsreise:

Kjærligheten til Elisabeth blir derved knyttet til et respektabelt, småborgerlig familieliv på hjemstedet. Gjennom en til dels voldsom kontrastering blir den satt i motsetning til et forrående sjømannsliv, og samtidig til noe ikke-norsk. Det siste kommer særlig fram i skildringen av Sør-Amerika, hvor hovedinntrykket er svikefulle menn og tøyleløse kvinner. (Petterson, 1983 s. 47)

Ifølge Petterson oppstår altså kjærligheten og lengselen mellom Elisabeth og Salve ved en «voldsom kontrastering». Denne kontrasteringen skjer gjennom at Elisabeth og hjemstedet blant annet knyttes sammen, og er en motsats til Salves brutale reise. I Pettersons analyse leser vi at Lie bruker forholdet mellom hjemstedet og utlandet til å problematisere og skrive frem ekteskapet og familieinstitusjonen. Med andre ord, vektlegger Petterson stedene i analysen sin.

Marlene Marcussen og Søren Frank undersøker stedets rolle i *Losen og hans hustru* (2014).

Deres utgangspunkt for analysen er forholdet mellom havet og hjemmet. De ser romanen både en maritim roman, der handlingen foregår på sjøen, og som en domestisk roman, der handlingen foregår i landlige omgivelser (Marcussen og Frank, 2014, s. 206). Dette skiller deres analyse av romanen også fra den øvrige forskningen, ettersom Marcussen og Frank først og fremst undersøker den som en maritim roman, og ikke *bare* ekteskapstematikken som den problematiserer.

Marcussen og Frank peker på tittelen til romanen, der Lie med en gang forener det maritime og det hjemlige (2014, s. 213). En los er et sjømannsyrke som åpenbart forbindes med havet og det maritime som følger med, mens *hans hustru* har hjemlige assosiasjoner. Hustru forbindes med hjem og familie, og hvordan hjemmet fremstilles er det analysen til Marcussen og Frank for det

meste dreier seg om. Blant annet finner de ut at det hjemlige og det maritime forenes gjennom interiøret og karakterene. Et annet viktig poeng fra analysen, er at de, i likhet med Petterson, peker på de gjennomgående kontrastene mellom utlandet og hjemstedet. «Som kontrast til de norske skibes hjemlighet står de amerikanske skib *Stars and Stripes*, der ligesom hjemmet i Rio de Janeiro bliver beskrevet som det rene kaos» (Marcussen og Frank, 2014, s. 217). Her trekker altså Marcussen og Frank en kontrast mellom det norske skipets hjemlighet og utlandet. «Stars and Stripes» og hjemmet i Rio de Janeiro fremheves altså som en motsats til det norske.

Jeg ser Andersen, Petterson og Marcussen og Frank sine analyser som inspirasjon og springbrett til min egen oppgave og inn i stedsanalysen. Andersen fremhever i sin litteraturhistorie at romanen har elementer som både viser tilbake mot en romantisk tradisjon, samtidig som den er fremtidsrettet. Jeg ønsker å ta med dette utgangspunktet videre, og se hvordan realistisk trekk kommer til uttrykk gjennom en stedsanalyse av Arendalsområdet. Fra Marcussen og Frank skal jeg blant annet spille videre på hvordan hjemmet og det maritime henger sammen med karakterene. Med inspirasjon fra deres analyse, skal jeg også se hvordan Elisabeth opplever overgangen fra hjemmet sitt til Becks hus. Petterson har foretatt en stedsanalyse av Lies utland, og jeg ser potensiale i å undersøke stedsfremstillingen nærmere med en postkolonialistisk tilnærming. Fra både stedsanalysene til Petterson og Marcussen og Frank henter jeg en generell inspirasjon til å undersøke kontrasteringen av hjemstedet og utlandet enda nærmere. Men, før vi setter i gang med oppgavens analyse, skal jeg gjøre rede for noen begrepsavklaringer innenfor den stedsanalytiske litteraturforskningen.

Kapittel 2: Sted og litteratur

Å definere sted

Steder er noe som blir skapt, laget, vedlikeholdt og forhandlet over, skriver geograf og poet Tim Cresswell (2015, s. 5). Som humangeograf studerer Cresswell steder, og forsker på sammenhengen mellom stedet og mennesket. Han definerer sted som en meningsfylt lokasjon (a meaningful location) (2015, s. 7). Det er tre ting som skal overholdes for at noe skal kunne kalles et sted: lokasjon/plassering, fysisk form og fornemmelse av stedet (sense of place).

Det første punktet for å kunne kalle noe et sted, er at det har en plassering. Plasseringen trenger ikke å ha menneskelig påvirkning, ettersom det er objektivt gitt, det *er*. Stedets plassering kan for eksempel beskrives med koordinater, eller det kan være land og byer man finner på et kart. Likevel er det ikke slik at en lokasjon må være virkelig, for den kan være fiktiv og helt utenfor mennesker sin rekkevidde. Cresswell poengterer at man i hverdagspråket gjerne bruker stedsbegrepet for å navigere, altså for å si noe om *hvor* noe er (2015, s. 7).

I tillegg til at et sted behøver en plassering/lokasjon, er det som regel nødvendig at det ligger en konkret fysisk form til grunn. Dette punktet handler altså om at det må være en form for fysisk materiale, slik at det for eksempel muliggjør menneskers sosiale relasjoner (Cresswell, 2015, s. 7). For eksempel vil en leilighet man skal flytte inn i være fysisk tilrettelagt, slik at en kan bo og leve der: Veggene deler opp leiligheten og vindu slipper inn lys. Derfor er steder også preget av materielle forhold (Cresswell, 2015, s. 7).

Det siste punktet Cresswell presenterer, er at det skal være en fornemmelse av stedet. I motsetning til de to andre aspektene, er dette poenget i større grad koblet til hvordan mennesket sanser og opplever stedet: «Places must have some relationship to humans and the human capacity to produce and consume meaning» (Cresswell, 2015, s. 7). At mennesket på en eller annen måte skal ha et forhold til stedet, og at stedet skal kunne både skape og opprettholde mening, fører til at steder og dets fremstillinger gjerne er subjektive. Dette kan for eksempel komme frem i kjærligheten og den emosjonelle tilknytningen mennesket har til hjemstedet, hjembyen eller hjemlandet, som kan føre til savn, lengsel eller til større ideologiske og politiske følelser som patriotisme eller nasjonalisme. Den menneskelige stedsdannelsen skjer som regel ved at man sanser og opplever stedet, og det skapes mening.

Hva er forholdet mellom mennesket og et sted? «Et sted oppstår først i mødet med et subjekt, der sanser, erindrer og har viden om det påfølgende sted eller andre steder» skriver professorer i dansk litteratur Anne-Marie Mai og Dan Ringgaard i tekstsamlingen *Sted* (2010, s. 9), i forbindelse med Cresswell sine definisjoner av stedsfornemmelse. Det vil si at man kan forestille seg steder som noe kroppslig og menneskelig – et sted går fra å være en lokalitet eller et rom, til et sted, i møtet med mennesket.

At stedet og mennesket er to gjensidige størrelser, henger sammen med den filosofiske retningen, fenomenologien. Fenomenologi, eller læren om fenomenene, handler blant annet om å utforske den subjektive tilnærmingen til objekter:

Et grunnleggende træk i fænomenologien er, at subjektet og objektet ikke betragtes som adskilte størrelser, men tværtimod er intimt forbundne. Mennesket er i verden og blandt tingene, og tilsvarende er tingene meningsfulde i den menneskelige kontekst, hvori de indgår. (Mønster, 2009, s. 361)

I motsetning til et dualistisk perspektiv på verdenen, åpner den fenomenologiske retningen for å undersøke subjektet og objektet som én samlet størrelse, som ikke kan skilles fra hverandre. Her er det en sammenheng til stedsopplevelsen eller fornemmelsen av stedet, fordi stedet, objektet, og mennesket, subjektet, henger sammen. Denne fundamentale måten å forholde seg til stedet på, kan forklare hvorfor folk opplever steder ulikt, ettersom ethvert menneske møter et sted med individuelle erfaringer. Dette fører til at stedet ikke er en konstant ting, men det er heller en dynamisk størrelse (Mønster, 2009, s. 361).

Sted er altså et fundamentalt aspekt i tilværelsen, og henger sammen med at stedet forskes på i forskjellige disipliner og emner. Forskningen på stedet er av interesse for filosofer, litterater, sosiologer, antropologer, humangeografer, turisme- og kulturforskere, i tillegg til arkitekter (Mønster, 2009, s. 357). Den brede stedsinteressen antyder tverrfaglighet. Ettersom interessen for stedet brer seg over flere felt, tilhører ikke stedsteorien en spesifikk disiplin. Tvert imot, er det en samling av teorier fra flere forskjellige disipliner og emner, som henholdsvis kulturstudier, litteraturvitenskap og humangeografi, men også globalisering, identitet og kjønn (Mai og Ringgaard, 2010, s. 7). Et eksempel på dette er innenfor historie- og kulturstudier. Om postkoloniale studier mener Edward Said at det trengs en geografisk vinkling på hvordan man skal tilnærme seg og forstå historien (Talley, 2017, s. 2).

«The spatial turn» (Talley, 2017, s. 2) er et begrep som brukes for å beskrive den økte interessen for undersøkelser av sted og rom innenfor humaniora. Innenfor litteraturvitenskapen kaller man gjerne denne retningen for «litterær geografi».

Forholdet mellom sted og litteratur

Neal Alexander ved Aberystwyth University definerer litterær geografi som «an emergent interdisciplinary field of research situated at the interface between human geography and literary studies» (Alexander, 2015, s. 3). Litterær geografi er altså en interdisiplinær retning, som er kombinert av humangeografi og litteraturvitenskap. Retningen går likevel under flere navn innenfor forskningsmiljøet, for eksempel «geocriticism», «literary cartography» og «imaginative geography» (Alexander, 2015, s. 5), for å nevne noen. Det er dessuten ulike måter begrepene kan defineres. Alle variantene av disiplinen underbygger tverrfagligheten i litteratur og geografistudiet, der man spesialisere seg og forsker med bakgrunn fra ulike fagfelt.

Hva er forholdet mellom sted og litteratur, og hvordan kan stedspektivet anvendes i litteraturforskningen? Innenfor litterær geografi skiller Marc Brosseau mellom tre analyseperspektiv: geografisk tilnærming (eller geografien til litteraturen), geokritisk tilnærming og geopoetisk tilnærming (mine oversettelser, 2017, s. 11). I denne kategoriseringen er det mye overlapp, der tilnærmingene i praksis vil i en helhetlig analyse flettes inn i hverandre. Likevel er de gode inngangsporter og perspektiver når man gjør en stedsanalyse av litterære tekster.

Det første perspektivet Brosseau trekker frem er en geografisk tilnærming til litteratur.

Utgangspunktet for denne tilnærmingen er at den tar for seg verkets stedlige kontekst (Brosseau, 2017, s. 11). Dette innebærer blant annet forfatterens stedlige opphav, verkets stedlige opphav og/eller hva som foregår på det stedet verket ble skrevet. For eksempel befant Lie og Thomasine seg i Italia da *Losen og hans hustru* ble forfattet. Dette vet vi på grunn av brevene Lie skrev og sendte på 1870-tallet, da boken mest sannsynlig ble skrevet. I et av brevene han skrev fra denne perioden, skal vi se at det er en tematisk sammenheng mellom Lies utenlandsopphold og innholdet i romanen. Blant annet uttrykkes det i et av brevene hans: «Rettsikkerhed og personlig Tryghed for Livet er ikke tilstede på disse Kanter. Saa meget er vist – at Norge er et af de frieste og lykkeligste Lande paa hele Jorden; saadant lærer man ved Sammenligningen» (Nærup, 1915, s. 50). Her ser vi at Lie skriver noe om forholdet mellom Norge og utlandet. Han mener at det å reise og se til andre nasjoner, fører til nye refleksjoner om hjemlandet. Som vi skal se i

utenlandsanalysen, trekker Lie gjennomgående frem utlandet og Brasil, som en motsats til Norge og det norske. Her er det samsvar mellom det Lie uttrykker i brevet fra Italia, og det som kommer frem i romanen. Lies meninger i brevene overlapper altså med tematiske aspekter i romanen, og vi kan stille spørsmål om hvorvidt, og i så fall hvordan, den stedlige konteksten spiller inn på romanens innhold.

Mens den geografiske tilnærmingen har en mer eller mindre kontekstuell analyseramme, er den geokritiske analysen mer rettet mot tekstens fremstilling av stedene per se (Brosseau, 2017, s. 11). I denne tilnærmingen analyserer man muligens stedets funksjon i verkets handling, eller hvilken funksjon stedet har på en karakter. Det handler både om representasjon av stedene, og stedets meningsbærende funksjon.

Den geokritiske tilnærmingen er nært beslektet med geopoetikk, ettersom sistnevnte også retter seg mot verkets rammer: «*Geopoetic approaches that focus on the relationship between literary creation and space, but also on the forms in which they are expressed*» (Brosseau, 2017, s. 11). Her undersøker man for eksempel hvordan språket blir brukt for å skildre steder i litteraturen. Kanskje spesielt settes søkelyset her på språklige virkemidler eller andre narratologiske grep, som anvendes for å skrive frem stedet.

I Per Thomas Andersens *Identitetens geografi: Steder i litteraturen fra Hamsun til Naipaul* (2006) undersøker han fremstillingen av steder i ulike verk. I innledningen presenterer han blant annet noen tilnæringsmåter til hvordan litterære analyser kan forholde seg til stedet: enten om studiet av stedene i litteraturen, eller studiet av litteratur på stedet (Andersen, 2006, s. 9-10). Den første tilnærmingen Andersen legger frem, minner om det geokritiske og geopoetiske utgangspunktet til Brosseau, ettersom tilnærmingen går ut på å analysere og nærlese fiktive steder slik de fremstilles i teksten. Dette er også tilnærmingen jeg tar utgangspunkt i denne oppgaven, hvor jeg, som Andersen har gjort i essaysamlingen sin, skal se nærmere på fremstillingen av stedene i romanen. Med andre ord skal jeg analysere «fiktive steder slikt de er fremstilt i fiksjonstekster» (Andersen, 2006, s. 10). Jeg skal altså se hvordan stedene danner litterær mening i Jonas Lies *versjon* av Arendalsområdet og Brasil.

Teoretiske utgangspunkt

I denne masteroppgaven skal jeg altså undersøke hvordan stedene i *Losen og hans hustru* fremstilles. Som vi allerede har vært innom, innebærer en stedsanalyse perspektiver fra flere disipliner. Derfor er også den anvendte teorien mer eller mindre tverrfaglig. Den utvalgte teorien skal bidra som verktøy i lesningen av stedene for å åpne for nye tolkninger av romanen. Nå skal jeg bygge videre på hvordan forholdet mellom sted og litteratur anvendes i en analyse, ved å redegjøre for enkelte av de teoretiske utgangspunktene som jeg mener er sentrale i en litterær stedsanalyse av *Losen og hans hustru*.

Et sted som vi skal se nærmere på i analysen, er hjemmet. Christian Norberg-Schulz er en anerkjent arkitekt og arkitektteoretiker. Han mener at det er et fundamentalt aspekt i den menneskelige tilværelsen hvordan man bor et konkret sted der ting og eiendeler kan oppbevares, og som sammen skal danne en meningsfull helhet (Mønster, 2009, s. 363). Norberg-Schulz peker på at det å bo handler om en fast lokasjon, som man selv utvikler og skaper til et meningsfullt sted. At hjemmet er et meningsfullt sted innebærer blant annet at:

[Hjemmet] skal bekrefte vår identitet og gi oss trygghet. I huset finner vi de tingene vi kjenner og som virkelig betyr noe for oss. Vi har tatt dem med utenfra, og lever med dem fordi de representerer 'vår verden'. (Norberg-Schulz, 1992, s. 89)

Når hjemmet skal bekrefte identiteten, kan man for eksempel se på interiøret. Gjenstandene som utgjør interiøret og omgivelsene i hjemmet speiler reiser og erfaringer man har gjort i løpet av livet. Hos Norberg-Schulz er fokuset rettet på hvordan mennesket tilnærmer sitt eget hjem, som skal bekrefte identiteten og gi trygghet. Det er en beskrivelse av «det gode sted, huset og hjemstedet» (Mai og Ringaard, 2010, s. 11). I forlengelse av Norberg-Schulz poenger og det gode sted kan man åpne for å undersøke hvordan stedet oppleves dersom det ikke er identitetsbekreftende.

Hva som er et *godt sted* for noen, er åpenbart ikke tilsvarende for andre. Doreen Massey har spesialisert seg på marxistisk- og feministisk geografi, der hun blant annet har undersøkt hvordan man, på grunnlag av kjønn og rase, kan oppleve mobilitet ulikt. I «En global fornemmelse for sted» stiller Massey spørsmålet «hvad er det, der bestemmer vores grad af mobilitet, som påvirker vores fornemmelse for rummet og stedet?» (2010, s. 131). Masseys problemstilling er først og fremst tiltenkt mobiliteten som skjer i en globalisert verden, men jeg mener likevel at spørsmålet er relevant å ta med videre i en litterær stedsanalyse. I romanen skal vi se at tematikk

som kvinnens rolle og klasse er aktuelt, der Masseys poeng vil være av betydning for å si noe om stedsopplevelsen.

I den samme artikkelen presenterer Massey begrepet «maktgeometri» (2010, s. 134). Kort oppsummert dreier maktgeometri seg om å undersøke forholdet de ulike sosiale gruppene i et samfunn har til mobilitet, og hvor forskjellig opplevelse av stedet det kan føre til.

Det dreier seg om magt i relation til strømmene og bevegelsen. Forskellige sosialgrupper har spesifikke relationer til denne under alle omstendigheter differensierte mobilitet: Nogle mennesker har mere styr på den end andre, nogle sætter strømmene og bevegelsen i gang, andre gør det ikke, nogle står mere i modtagerens rolle end andre, og nogle er reelt indfanget i den. (Massey, 2010, s. 134)

Begrepet maktgeometri åpner altså for å undersøke forholdet mellom mobilitet og stedet. Hva er det som bestemmer hvem som kan flytte på seg og bevege seg fra sted og sted? Og hvordan påvirker dette opplevelsen av stedet? Det er mennesker og grupper som holder disse strukturene oppe, og ved at noen grupper beveger seg fra sted til sted, fører det samtidig til at andre holdes utenfor mobiliteten.

Å foreta en litterær analyse med perspektivet på stedet er ingen ny metode, og blir blant annet nærmere undersøkt av Rolf Gaasland (1999). Istedenfor å bruke begrepet om steder i litteraturen anvender han litterære *settinger*. Hva er forskjellen på et litterært sted og en litterær setting? I *Litteraturvitenskapelige leksikon* (2015) defineres setting som betegnelsen for tid og sted i handlingen, og omgivelsene der handlingen skjer (Lothe, et al., s. 208). Det virker som at settingsbegrepet er forbeholdt litteraturvitenskapen og narratologien i større grad enn stedsbegrepet. Gaasland gjør et poeng av at den litterære settingen ikke er et ekte sted, men heller ikke bare ord på en bokside (1999, s. 96). Det innebærer at fenomenet er noe som må undersøkes nærmere: I motsetning til et teater, kan ikke settingen vise seg selv, men man leser settingen gjennom en forteller og formidling gjennom karakterenes sansing.

Selv om jeg baserer mine analyserer på stedsbegrepet, er likevel Gaaslands analyseutgangspunkt og tilnærminger til litterære settinger relevant i stedsanalysen. For eksempel trekker Gaasland frem at litterære settinger kan ha «hjelpesfunksjoner» og «motstanderfunksjoner» (1999, s. 102). Her trekker vi linjer til Torungen, der vi senere skal undersøke hvordan lysene i vinduene på huset er med på å berge skipet til Salve, og Torungen tilegnes en hjelpesfunksjon. Andre sentrale uttrykk Gaasland gjør rede for, er det han betegner som «kontrasterte og parallelliserte settinger» (1999, s. 102-103). Disse to begrepene åpner for å undersøke forskjeller og likheter mellom

steder i litteraturen. For eksempel skal jeg analysere hvordan fremstillingene av Rio de Janeiro er i motsetning til det norske, og hvordan det amerikanske skipet kontrasterer seg med det norske skipet «Juno». I den forbindelse er det også relevant å tolke hvordan stedene kan ha ulike symbolverdier. Et eksempel Gaasland trekker frem i denne sammenhengen er Joseph Conrads *Mørkets hjerte*, der elvene Themsen og Kongo symboliserer det «usiviliserte» Afrika og det «siviliserte» London (1999, s. 103). Med bakgrunn i dette eksempelet, ser jeg også en mulighet i min analyse til å undersøke parallellene og kontrastene i Lies fremstilling av Norge og Brasil.

Stedsanalysen av Lies utland er preget av postkoloniale lesninger. Retningen springer blant annet ut ifra teoriene til litteraturhistorikeren Edward Said, og med boken *Orientalismen* (1978).

Hovedprinsippet til Said her er at Vesten, som regel Europa, har laget et falskt bilde av det som befinner seg utenfor sine grenser. Det går ut på at Vesten har en eksotisk forestilling av Orienten. En postkolonial tilnærming til litteratur vil dermed undersøke representasjonen og forholdet mellom «oss» og «de andre» med ulike innfallsvinkler. For eksempel ser man nærmere på holdninger eller ideologier som spiller inn på menneskeskildringer av ikke-vestlige kulturer, som blir fremstilt av en vestlig forfatter (Claudi, 2013, s. 190). Said har også en annen bok med tilsvarende argumentasjon, *Culture and Imperialism* (1994). I denne boken reflekterer han over og argumenterer for hvorfor geografiske fremstillinger i litteraturen er sentralt å undersøke, ettersom de er med på å opprettholde et skille mellom Vesten og «de andre». Dette skal vi se nærmere på i analysedelen om menneskeskildringene i utlandet, der stedsopplevelsen i stor grad fremtrer gjennom menneskene.

Kapittel 3: Arendalsområdet

Bakgrunn for analysestruktur

Komposisjonen til *Losen og hans hustru* er anakronistisk. Romanen består hovedsakelig av en analepse som spiller ut av en rammefortelling. I de tre første kapitlene etableres rammefortellingen som er romanens nullpunkt: Salve og Elisabeth er gift, har barn sammen og lever på Merdø. Deretter tas leseren med til begivenhetene om hvordan de finner sammen, og mot slutten av romanen er leseren tilbake til nullpunkt, der historien om Salve og Elisabeth sammenfaller med fortellingen.

Overgangen fra rammefortellingen til analepsen som danner romanens hovedfortelling er tydelig markert av fortelleren: «I årene atten hundre og noen tyve – henved et snes år før disse fyr var bygget, og før den tid, hvori ovenfor har hensatt leseren» (Lie, 1950, s. 18). Fortelleren «hensetter» eller plasserer leseren på riktig sted i fortellingen. Funksjonen av denne eksplisitte overgangen gjør at det ikke er noen tvil hvor i handlingen man befinner seg, i tillegg til at man kanskje sitter med en forventning om at nå begynner *den faktiske* fortellingen om Salve og Elisabeth. I rammefortellingen før anakronien starter er det nemlig veldig anspent stemning mellom ekteparet, og i den tydelige overgangen skapes en forventning om at man skal få vite årsaken. Tilsvarende overgang tilbake til rammefortellingen, skjer også avslutningsvis i romanen. Det er en direkte markering fra fortelleren til leseren: «Vi hensetter nu leseren til hin natt i begynnelsen av denne fortelling, da losen, drevet av sitt ville, mørke humør var gått til sjøs med sin sønn» (Lie, 1950, s. 180).

Forholdet mellom rammefortellingen og anakronien har en stedlig sammenheng.

Rammefortellingen foregår i ett geografisk område, Arendalsområdet, mens den retrospektive historien i stor grad forflytter seg fra sted til sted slik at handlingen strekker seg over et større geografisk område. Her flytter Elisabeth fra hjemmet sitt på Torungen for å bo hos Becks i familiens «smukke hus», for så å rømme til Nederland og jobbe på havnen der. Salve på sin side er sjømann og reiser store deler av verden. Anakronien etablerer en tematisk og stedlig komposisjon. I rammefortellingen foregår handlingen i Arendalsområdet og på hjemstedet til Elisabeth og Salve, mens analepsen til dels finner sted på reise og i utlandet.

Denne stedlige komposisjonen kan tolkes symbolsk i forbindelse med Elisabeth og Salve.

Dersom vi kobler rammefortellingen med det hjemlige og analepsen med reise og utland, ser vi

at Elisabeth og Salve har hver sin *personlige reise*. Det er først og fremst en kjærlighetshistorie om hvordan to forelskede mennesker finner sammen, men der de hver for seg møter på hindringer for at det skal bli de to. Likevel finner de til slutt sammen, til tross for sine separate reiser. I rammefortellingen er de gift og har et felles hjem, mens i analepsen er de hver for seg og lengter etter hverandre på hver sin reise.

En måte å strukturere og undersøke denne romanens fremstilling og kartlegging av steder, er dermed å ta utgangspunkt i rammefortellingen og anakroniens stedlige komposisjon: hjemstedet i det ene analysekapittelet, og utlandet og reisen i det andre. Som nevnt innledningsvis i oppgaven, følger jeg romanens komposisjon. Derfor starter analysen hjemme i Norge. I dette analysekapittelet skal jeg se hvordan Arendalsområdet etableres og fremstilles hos Lie, ved å konsentrere meg om Arendal, Merdø, Torungen og Becks hus. Hva er forholdet mellom stedene og karakterene? Kan man antyde noen realistiske tendenser av stedsanalysen? Hvilken funksjon har disse stedene i romanen?

Arendal

I en tradisjonell narratologisk inngang til en analyse undersøker man ofte åpningen av den litterære teksten. «Som en uvorden brand til å gå ut i allslags vær nevntes i Arendal den mørkskjeggede los Salve Kristiansen fra Merdø» (Lie, 1950, s. 5). I min utgave av romanen står åpningen for seg selv i et avsnitt, og som et formmessig grep, fører dette til at åpningen fremheves. Innholdsmessig er det også en rik åpning, som innebærer at det er mye som etableres bare i den ene setningen. Vi presenteres for Salve Kristiansen, og både hans yrke og stedsopprinnelse blir inkludert. Ved at Salve blir sammenlignet med en «uvorden brand» som er ute i all slags vær, skapes et bilde av en uredd og barsk sjømann. Det introduseres også to steder i åpningen. Først snakkes det om Salve i Arendal, og det impliserer at det er der handlingen foregår nå. Deretter nevnes Merdø, som etableres som Salves hjemsted. I åpningen fremheves altså informasjonen om lokasjonen til fortellerperspektivet og hvor Salves kommer fra. Dette kan argumentere for at det stedlige og stedstilhørighet er tematisk sentralt for fortellingen. Dessuten, ut ifra Salves yrke og barskhet, og den geografiske plasseringen, ser vi hvordan det fra første setning etableres et kyst- og sjømannsmiljø. Videre på samme side fortelles det om et spesifikt sted i Arendal, mor Andersens stue.

Mor Andersens stue

Salves karakter er tett forbundet med de stedene han befinner seg på. Dette ser vi for eksempel i skildringen av mor Andersens stue, en sjømannsstue i Arendal.

Det het oppe i byen, og det saes også hos losoldermannen, at han var forfallen til drikk; ti, efter å ha solgt sin makrell nede ved bryggen, kunde han undertiden sitte hele dagen inne i mor Andersens stue med brennevinsglasset for sig. Han talte da lite; men når det led ut på aftenen, og han hadde fått en del i hodet, var han ikke god å komme ut for. [...]

Hvad der gikk av ham, at han fant sig så vel i mor Andersen sjømannstue, var ikke så lett å si. Man visste iallfall der, hvorledes man skulde ta ham. (Lie, 1950, s. 5-6)

Her er det tilsvarende fortellerstil som i åpningen. I åpningen introduseres altså Salve gjennom «det nevntes i Arendal», som ligner på «det het oppe i byen». Fortelleren viser tilsynelatende frem Salve indirekte gjennom folket i byen. Dette fører til en avstand til karakteren, og presentasjonen av Salve oppleves reservert og beskjeden. Inntrykket som foreløpig er gitt, baseres på karakteristikkene. Karakteristikkene er ganske typiske og tradisjonelle for hvordan en sjømann gjerne beskrives: Salve er barsk, tøff, men også i forfall der han drikker og det virker som at han kan være truende og farlig. På den ene siden leser vi at Salve presenteres med typiske sjømannskaraktistikkene. Samtidig formidler fortelleren trekkene gjennom folkesnakket i byen, som fører det til at det er avstand til Salve. Dette skaper en viss mystikk rundt karakteren, og det får oss til å lure på hvorfor den anerkjente barske sjømannen har endt opp slik.

I sitatet fortelles det om hvordan Salve oppfører seg når han er Arendal, og det er et konkret sted som trekkes frem. Mor Andersens stue er et sted Salve vanligvis drar til når han er i Arendal. Dette understrekes av fortellingens iterative frekvensform, der ikke blir fortalt én enkelt hendelse fra mor Andersens stue, men derimot at han ofte befinner seg der: «[E]fter å ha solgt sin makrell nede ved bryggen, kunde han undertiden sitte hele dagen inne i mor Andersens stue med brennevinsglasset for sig. Han talte da lite». Markeringen av at Salve ofte er på mor Andersens stue, og at han da er full, selv om det kun fortelles én gang, er «kunde». På bakgrunn av den iterative fortellermåten antydes det at mor Andersens stue er et fast sted Salve drar til når han er i byen. Dette forteller oss noe om hvordan Arendal og Salve hører sammen, der alkohol og ulykkelighet knytter Salve til mor Andersens stue og byen.

Ettersom mor Andersens stue er et serveringssted, er det i utgangspunktet lagt til rette for at flere folk skal være sammen i sosiale lag. Likevel, er ikke Salves relasjon til stedet for det sosiale aspektet. Det fortelles at Salve er «forfallen til drikk» og alkoholismen underbygges med at han blir sett på mor Andersen stue «med brennevinsglasset for sig». At mor Andersens stue er et

ensomt sted for Salve, kommer også til uttrykk ved at folk ikke vil sitte sammen med han: «Det falt ikke lett en matros inn å sette sig uten videre like ved siden av ham, uten det kom sig naturlig gjennom hilsning og tiltale» (Lie, 1950, s. 6). Selv ikke matroser, som er i samme yrkesmiljø som Salve, vil sitte med han. Man kan også tenke seg at årsaken til at folk ikke vil sitte med han, har å gjøre med sjømannskarakteristikken at han er barsk og kanskje voldelig. Også her blir det fortalt med en iterativ frekvens, som altså vil si at dette er slik det vanligvis er for Salve i Arendal. Den iterative fortellerstilen skaper på en måte et hverdagslig bilde av Salve og Arendal, som sammenfaller med at byen er del av området som utgjør hjemstedet hans. Mor Andersens stue viser oss hva slags forhold Salve har til Arendal, og hvordan andre folk forholder seg til han. Salve er ensom, utstøtt og forfulgt av rykter.

Havnen

I åpningen av romanen ligger perspektivet hos Salve, og deretter fokuserer fortelleren på sønnen Gjert og havnen. Havnen er stedet der Gjert pleier å være sammen med vennene sine, i motsetning til farens ensomhet på mor Andersens stue: «Mens Salve Kristiansen således kunde sitte inne i sjømannstuen, ferdedes hans tiårige sønn, Gjert, ute på havnen sammen med en hel hop kamerater av byens barn, der lite forstod sig på standsforskjell» (Lie, 1950, s. 6). Havnen er et sentralt sted for Gjert og for Lies fremstilling av Arendal. I sitatet vises det til et skille mellom Gjert og vennene. For det første skrives vennene frem som «byens barn», mens Gjert er fra uthavnen Merdø et stykke utenfor byen. Likevel poengteres det at barna ikke tenker over at det er forskjell ut ifra sosial bakgrunn i vennegjengen. Havnen er et fristed og et klasseløst sted, og Gjert tilbringer tiden sin der med venner uavhengig hans sosiale bakgrunn. Dette underbygges videre ut ifra hvordan Gjert forholder seg til vennene sine, selv om han ikke er fra samme sted eller har samme bakgrunn som dem: «Gjert holdt sig ved båten, inntil guttene kom fra skolen; men, når de så strømmet nedover og i iveren efter deres vanlige lekeplass, havnen, kastet bøkene på bryggen, ventet han dem gjerne» (Lie, 1950, s. 6). Mens resten av vennene er på skolen i Arendal, henger Gjert ved båtene på havnen og venter på at de skal komme. Gjert går altså ikke på skolen, slik som de andre barna.

Havnen beskrives ved første øyekast som et klasseløst sted, men likevel impliseres det motsatte. Det virker som fortelleren gir en barnlig og naiv representasjon av havnen, mens man skjønner at poengteringen om at «byens barn» ikke bryr seg om at Gjert er av annen klasse, i tillegg til at

Gjert ikke går på skole, men derimot venter på at de skal bli ferdig for dagen, viser at dette *faktisk* spiller en stor rolle og er underliggende problematikk. Dette kan ses i sammenheng med romanens hovedkonflikt der Salves bitterhet og flauhet over sin egen sosiale posisjon, utvikler seg til sjalusi mot sjøoffiseren Carl Beck og hans familie. Klassetematikk er en del av hovedkonflikten, og kanskje antyder dette at Lie her er på vei å skrive seg inn i den tidlige realismetradisjonen.

Havnen og Mor Andersens stue er to sentrale steder for etableringen av Lies Arendal. Fremstillingen av Mor Andersens stue, og hvordan Salve forholder seg til stedet, forteller oss noe om hvilken funksjon Arendal har i handlingen. Det er ikke stedet Salve bor, men dit han drar for å være alene. Salves alkoholisme og aggresjon presenteres, og det etableres et bilde av en sjømann i forfall. Stedsbeskrivelsen av havnen derimot, plasserer familien Kristiansen i en sosial underklasse. Opplevelsen av stedene impliserer dessuten at Arendal er et relativt urbant sted: Byen består av serveringssted, skole og har en havn hvor internasjonale skip kan legge til. Dette skal vi se skiller Arendal fra stedsopplevelsen av Merdø og Torungen.

Merdø

Sammenlignet med Arendal er uthavnen og øyen Merdø mer emosjonelt knyttet til karakterene i romanen. Mens Lies Arendal altså fremstilles som en by av impulser med skip, skole, folkesnakk og serveringssteder, skal vi se at Merdø i større grad speiler Salves og Elisabeths karakter og den maritime kulturen de lever i. I introduksjonen av Merdø presenteres to sentrale opplysninger. «Merdø, hvor losen hadde hjemme, ligger foran innseilingen til byen, så å si like ute i havgufsen» (Lie, 1950, s. 7). Tilsvarende som åpningen av Arendal, ser vi her hvordan stedet er en sentral opplysning. Salve og familien har hjemmet sitt på Merdø, og det er heftigere værmessig lokalisert. Dette gir grunnlag for å undersøke Merdøs hjemlige kvaliteter, men også som et maritimt sted sterkt forbundet med havet. Hva er forholdet mellom det maritime, hjemmet og karakterene?

Beskrivelsen av Merdø skiller seg altså fra Arendal, fordi den er mer rettet mot det klimatiske og topografiske. «Utsiden av den lille halvrunde ø er som et annet nakent skjær, og oppe fra vindfløien, hvor losene holder utkik, kan man i uvær se de skjulte skjær og båer stå i brott hele den urene havstrekning henover» (Lie, 1950, s. 7). At Merdø er som et «nakent skjær» er en personifisering av havmiljøet. Sammenligningen av Merdø-øyen og skjæret fører til at stedet får

assosiasjoner til skjærets karakteristikk: Noe som er i veien for skip og båter, og som da er farlig for fartøyene. Visuelt er skjæret «nakent», som eksplisitt innebærer at det ikke har vekst, men det kan tolkes også som noe lyst og fint. Skjæret har både det negative og faretruende ved seg, men det har også noen positive kvaliteter. Det er som et land i havet, altså fysisk materie og fast lokasjon, og vil derfor gi trygghet i det åpne havet. Skjæret stikker på en måte opp som noe lyst fra det mørke utrygge. Foreløpig er opplevelsen Merdø at det er trygt sted, men omringet av et utrygt havområde. Kystmiljøet rundt øyen fremstår altså farlig, fordi det er «skjulte skjær» og bærer i havet. At Merdø gjennom naturskildringene kan tolkes som et trygt sted, trekker vi linjer til at det er Salves og familiens hjem. Vi husker fra Norberg-Schulz sine poenger at hjemmet skal gi trygghet, i tillegg til at det gjerne skal være identitetsbekreftende for menneskene som bor der.

Hjemmet på Merdø

Hjemmet til Salve, Elisabeth og barna er påvirket av øyens lokasjon og miljø. Huset deres ligger på havnen der det bor folk med lignende yrker.

Innsiden av Merdø danner den bekjente Merdø nødhavn, et lite strandsted av fiskere og losere; og det var i en av sjømannsstuene der – et lite rødmalt hus, som han selv eide, med bislag foran inngangen og en potethave med et stengjerde bakom – at losen bodde. (Lie, 1950, s. 8)

Huset har plassering på havnen, som tilsier at havet bare er et steinkast unna. I tillegg har forsiden av huset bislag ved inngangen, som viser hvordan husets fasade er formet etter været. Huset er med andre ord tilpasset kystmiljøet, og er med på etableringen av en maritim kultur. Dessuten er huset malt i rødt, noe som tradisjonelt er forbundet med naust som ligger nærme sjøen. Foran huset er det altså bislag, mens bak huset har familien en potethage. Huset i seg selv er på land og er landlig i motsetning til noe maritimt, og potethagen er en slags stadfesting og videre bekreftelse av dette.

Hjemmet til Elisabeth og Salve forener det maritime og det landlige, påpeker Marlene Marcussen og Søren Frank i artikkelen «Jonas Lie mellom det maritime og det hjemlige» (2014). «Dette hjem samler det maritime og det hjemlige – det er ikke bare maritimt gjennom beliggenheten ved kysten, men også gjennom selve indretningen, der er halvt maritimt og halvt borgerligt domestisk» (Marcussen og Frank, 2014, s. 215). Husets plassering på havnen så vi nettopp hvordan er en forening av det maritime og det landlige, men Marcussen og Frank poengterer her at også innredningen i hjemmet speiler den maritime beliggenheten, samtidig som identiteten til de som bor der. I forbindelse med deres analyse, bør hjemmet og innredningen undersøkes

nærmere. Først skal vi altså se hvordan interiøret og den maritime kulturen ekteparet lever i henger sammen, og deretter skal jeg analysere hvilken funksjon interiøret kan ha i sammenheng med ekteparet.

Interiøret hos familien Kristiansen er preget av den maritime kulturen de lever i.

I de små, hvitmalte vinduer stod et par geranier, og i stuen var alt påfallende nett og pusset. Der så halvt skibsmessig ut der inne, og man regnet da også i dagliglivet, som vanlige blandt sjøfolk, helst døgn og skaffetid etter ettmål og glass. (Lie, 1950, s. 8-9)

Hjemmet har landlige og borgerlige trekk ved at det for eksempel er innredet med blomster. Man kan trekke linjer fra potethagen bak huset til blomstene, hvor vi da ser at blomstene også er en slags stadfesting av det domestiske i det ellers maritime hjemmet. Samtidig, presenteres hjemmet som «halvt skibsmessig», som vil si at det hjemlige med innredningen har et tydelig maritimt preg. Et eksempel på det «skibsmessige» og maritime, er blant annet at det fortelles at man regner tid på samme måte som man gjør om bord på et skip. Dette viser ikke bare til miljøet Salve og Elisabeth lever i på Merdø og i Arendalsområdet generelt, men også en individuell referanse til at Salve selv er los og sjømann og har levd flere år på skip. At de beregner tiden slik man gjør om bord på skip, kan tolkes som en retorisk overdrivelse. Funksjonen av overdrivelsen er at man forstår hvor innfiltrert livet på land er av den maritime hverdagen og sjømannskulturen. I tillegg fører overdrivelsen til at vi blir en del av en større sjømanns- og kystkultur.

Ingard Hauge ser nærmere på Jonas Lies interiørskildringer i *Jonas lies diktning: Tematikk og fortellerkunst* (1970). Hauge trekker også frem det øvrige sitatet, men poengterer derimot at det er «folkeliavsskildringenes interiørbeskrivelse» (1970, s. 44). Det vil si at interiøret på en måte skriver seg inn som en del av kystkulturen, og spiller videre på de opplysningene som allerede er gitt om Salve og kystkulturen. I tillegg fremhever Hauge at fortelleren bruker ordet «paafaldende» (i min utgave «påfallende nett og pusset»), ettersom Lies implisitte leser ikke nødvendigvis allerede er en del av denne kulturen som etableres. Derfor opplyser Lie leseren om hva som er vanlig i denne kulturen (Hauge, 1970, s. 44). Interiørskildringene er altså en del av den kystkulturen Lie ønsker å skape. Med dette til grunn, skal vi se nærmere på interiøret og hvordan det henger sammen med Salve og Elisabeth.

Interiøret i hjemmet på Merdø speiler Salve og Elisabeths identitet, og deres unike reiser og erfaringer. Dette skal eksemplifiseres ved å undersøke spesielt tre gjenstander nærmere: «Over klaffebordet hang en lang kikkert; ovenpå hjørneskapet stod en del sjøkartruller, og i det annet

hjørne et hollandsk slagur med en grønn gjøk på» (Lie, 1950, s. 9). Kikkerten, sjøkartrullen og det hollandske uret viser på en eller annen måte til en maritim kontekst. Den lange kikkerten brukes i en los- og skipssammenheng for å orientere seg på sjøen og se over lange avstander, sjøkartrullene er jo også navigasjonsverktøy og det hollandske slaguret kan være en gjenstand som er medbrakt etter en reise til Holland. Med bakgrunn i Norberg-Schulz sin påstand om at interiøret skal bekrefte de som bor der sin individualitet, kan gjenstandene tolkes i forbindelse med Salve og Elisabeth.

Kikkerten, sjøkartene og det hollandske uret tolker jeg symbolsk. Jeg begynner med kikkerten. Den kan ses i sammenheng med den skjebnetunge kvelden i farvannet ute ved Torungen der Elisabeth vokser opp, og hun er den som redder skipet til Salve som holder på å kollidere i land under en storm. Salve kjenner igjen lysene fra Torungen som Elisabeth skaper fra lang avstand, og han klarer å berge skipet i trygghet. Denne episoden kommer vi tilbake til i analysen av hjemmet på Torungen. Kikkerten symboliserer den sterke relasjonen mellom Salve og Elisabeth, siden de har en lang historie sammen preget av mye kjærlighet og savn for hverandre. Samtidig kan også kikkerten symbolisere den emosjonelle avstanden som er mellom ekteparet på dette tidspunktet i fortellingen, og som er handlingsbærende i romanen.

På dette tidspunktet i hjemmet er det dårlig stemning mellom Salve og Elisabeth, og henger altså sammen med kikkertens symbolikk. Den dårlige stemningen kan sies at hintes til allerede i forfallsskildringen av Salve i Arendal, og den etableres ytterligere i hjemmet når Salve, Elisabeth og Gjert krangler om hvorvidt sønnen skal gå på skolen og ta utdanning, eller bli sjømann som sin far. Elisabeth og Gjert ønsker skolegangen, mens Salve ikke skjønner hvorfor sønnen skal trenge det. Krangelen fører til at Salve gir Gjert en lusing:

Ved det annet slag kom han tilfeldigvis til å se op på sin hustru. Hun var sprunget et par skritt frem, som om hun vilde ta Gjert fra ham, og stod nu blodrød i ansiktet med lynende øine og en holdning, der gjorde, at han senket hånden. (Lie, 1950, s. 17)

Episoden viser hvordan det er urolige forhold i hjemmet, i tillegg til at Elisabeth sin reaksjon tilsier at hun ikke er enig med Salves håndtering av situasjonen. Denne episoden er det siste som skjer før Salve tar med seg Gjert til sjøs og analepsen starter: «Det var mørkt uvær både i losens bryst og utenom ham, da han den kveld til sjøs» (Lie, 1950, s. 18). Det mørke uværet i brystet til Salve viser til en indre uro og en ulykkelighet, som gjenspeiler situasjonen familien står i. At

kikkerten fremtrer som en del av interiørsbeskrivelsen på dette tidspunktet, tolker jeg altså som at det er lang avstand i relasjonen.

Sjøkartrullen ses jo eksplisitt i sammenheng med Salves yrke og hans mange reiser over store deler av jorden, men viser også til Salves og Elisabeths *personlige* reise for å komme sammen. Selv om de hver for seg har sin egen reise, både personlig og geografisk, kommer de sammen igjen, og dette kartet viser veien tilbake til hverandre. Sjøkartrullen kan også tolkes i en forlengelse av kikkerten. Da ser vi hvordan kartet på en måte viser veien tilbake til ekteskapelig forsoning, ettersom det nå er lang avstand i forholdet.

Til slutt er det hollandske slaguret. Uten at det eksplisitt fortelles at Elisabeth eller Salve tar med seg slaguret fra Holland i teksten, er det nærliggende å tenke seg at uret er tatt med fra Elisabeths lengre opphold i utlandet. Derfor kan det hollandske slaguret symbolisere hennes egen selvstendige og individuelle reise. I motsetning til de andre gjenstandene som fremheves her, har nemlig det hollandske slaguret en egen plassering i et annet hjørne i stuen. At gjenstanden har en separat plassering fra de andre maritime gjenstandene, kan tolkes som at hjemmet like mye skal speile Elisabeths karakter og identitet, som Salve sin. Uret representerer altså Elisabeth sin selvstendighet og en forestilling om fellesskap i ekteskapet. Nå ser vi hvordan vi nærmer oss hovedpoengene i den tidligere forskningen på *Losen og hans hustru*, der det som regel fokuseres på Lies grunnleggende tanker om hvordan ekteskapet skal innebære mannen og kvinnen som to likestilte og frie mennesker. Det hollandske slaguret symboliserer altså Elisabeth sin selvstendighet, og at hun har en plass i hjemmet på lik linje med Salve. Med denne tolkningen antydes det at romanen har realistiske tendenser.

Det er en stedsforflytning i fremstillingen av Merdø. Først retter blikket seg på topografiske trekk, og vi så naturskildringene i sammenheng med familien Kristiansen sitt hjem, som er et trygt sted. Deretter rettet fokuset seg mot huset og hjemmet, der det maritime fremdeles var tilstedeværende og forente seg med det landlige: først på utsiden av huset, og deretter på innsiden gjennom interiøret. Interiøret speiler den maritime kulturen ekteparet lever i, men også deres individualitet. Ved å knytte Elisabeths slagur til et uttrykk for fellesskap og likhet i hjemmet, ser vi hvordan interiøret kan ha en meningsbærende rolle i fortellingen. At interiøret er knyttet til karakterene og deres erfaringer, og ikke minst spiller en rolle i fortellingen, trekker Hauge frem som en impresjonistisk teknikk som har en realistisk funksjon ved seg (1970, s. 45). At

fremstillingen av Merdø åpner med et naturbilde, kan antyde at romanen er i en romantisk tradisjon, der naturen har en spesiell betydning. I forflytningen innover i huset, åpner analysen av interiøret til å se at romanens har realistiske tendenser.

Torungen

I romanens komposisjon er Torungen stedet som markerer starten på analepsen og historien om Salves og Elisabeths reiser. I tillegg til starten av analepsen, er plasseringen til Torungen i den stedlige strukturen en del av en større tematisk oppbygging av romanen. *Losen og hans hustru* er en sjømannroman, som åpenbart skaper assosiasjoner med sjøfart, reise og hav, men også det mer heftige og farlige som følger med, for eksempel stormer, skjær og masse sjø. Romanen åpner med perspektivet rettet på Arendal, som viste mer eller mindre *urbane* elementer. Deretter tas handlingen lenger ut mot havet og Merdø. Her består kysten av skjær som kan være vanskelige å få øye på. I romanens kronologi er stedene introdusert i rekkefølgen Arendal, Merdø og Torungen, der sistnevnte er aller lengst ut mot det åpne havet. Vi skal se at det klimatiske og tøffe det fører med seg å være utaskjærs, får større plass i stedsfremstillingen av Torungen.

I de første stedsskildringene av Torungen er handlingen fremdeles i fortellerens nåtid, som vil si at anakronien enda ikke har startet. I fortellerens nåtid er det satt opp fyrtårn på øyene, som illustrerer at det er heftig vær i området: «Fyret ligger vilt og ensomt der ute i havet, hvis stenk i stormvær regner på dets mur, mens ørn og sjøfugl tørner mot de tykke glassruter, så de faller døde ned» (Lie, 1950, s. 18). Det at fuglene dør i møtet med konstruksjonen, illustrerer og forsterker det harde og heftige klimaet. At Torungen karakteriseres med et heftig kystklima, kommer også til uttrykk når anakronien starter. Da er det ikke fyrtårn på øyene, men det lille huset til Elisabeth og bestefaren, Gamle Jakob, står også værhardt til.

I undersøkelsen av hjemmet på Torungen sin fasade, skal det skille seg fra beskrivelsen av hjemmet på Merdø. Huset på Merdø hadde altså bislag på forsiden av huset og potethage på baksiden. Huset på Torungen derimot, har en konstruksjon tilpasset omgivelsene og klimaets heftige vær: «[H]vis bakside og ene vegg var næsten helt op til takskjegget klemt inn i en stenrøis. Det så ut, som det lutet sig for å la stormen stryke over sig» (Lie, 1950, s. 18). Huset tilpasser seg omgivelsene og havet, ettersom det «lutet sig». Besjelingen fremhever og forsterker at stedet befinner seg i et værhardt område, samtidig som den også forteller oss noe om respekten

som foreligger for kystklima og havet. Respekten kommer til syne ved at huset og menneskene som bor der, luter seg, eller bøyer seg ned for havet. De respekterer og anerkjenner havets krefter.

Hjemmet på Torungen

Elisabeth vokser opp på Torungen med bestefaren sin, Gamle Jakob. Først skal vi se et eksempel på hvordan interiøret bekrefter de som bor der sin identitet:

De hadde dessuten inne i stuen et lite skilderi uten ramme av slaget ved Lyngør, han hadde vært med. Det forestilte fregatten «Najaden» med briggene «Samsø», «Kiel» og «Lolland» i rasende kamp med det engelske rangskib «Dictator», som lå tvert for den snevre havn tillikemed briggen [...]. Navnene på skibene stod trykte under.

På det lille skilderi var det meste bare mastetopper, kanonmunninger og utydelig røk; men i dette hadde den unge pike levet år av sine liv. (Lie, 1950, s. 23)

Her leser vi om et maleri de har på veggen i stuen, som har et maritimt uttrykk. Gamle Jakob er tidligere sjømann, og maleriet ser vi sammenheng med yrket og bostedet hans. I tillegg har Elisabeth en maritim barndom, slik som Marcussen og Frank analyserer nærmere i artikkelen sin. At Elisabeth er maritim, begrunnes blant annet med at bestefaren forteller henne historier om reisene hans, og de ser ut på skipene som seiler forbi øyen sammen. Dette fører til at Elisabeth har gode sjø- og skipskunnskaper: «Hun tok aldri feil av de der hjemmehørende skøiter eller skib og kunde ellers alltid på en prikk si, hvad slags mann seileren var» (Lie, 1950, s. 21). Hun er en maritim karakter, og maleriet på veggen er derfor også identitetsbekreftende for henne. Også Hauge trekker frem skildringen av maleriet som et eksempel der Lies fortellerteknikk peker mot en realistisk tradisjon (1970, s. 45). Hauge underbygger denne påstanden med at interiøret, maleriet, har et virkelighetspreg, i tillegg til at maleriet henger sammen med Elisabeth sin karakter. Elisabeth har en stor fascinasjon for og tiltrekning mot sjømenn og skip, og maleriet har hun i flere år levd seg inn i.

Vi vet at det settes opp fyrtårn på Torungen på et tidspunkt, men selv uten fyrene, fyller hjemmet på Torungen fyrtårnenes funksjon. I tillegg til å observere utover sjøen og lære om skip og hav, er det også noen plikter den lille bosetningen på Torungen har. Om høstnettene har Gamle Jakob oppgave i å opprettholde ild i peisen, slik at det kommer lys ut av vinduene. Da skal skipene i område kunne kjenne igjen konturene av kysten, slik at man kan lokalisere seg. På den måten fungerer hjemmet på Torungen nesten som et fyrtårn.

Hjemmet til Elisabeth på Torungen har altså utvidet funksjon som fyrtårn, og er et meningsfullt sted for Elisabeths og Salves relasjon. På vei tilbake fra Boston i nærheten av Arendal er Salve og skipet «Juno» utsatt for mye uvær, og de mister den eksakte lokasjonen i mørket. De sliter med å styre skipet:

Salve Kristiansen hadde hatt for meget å gjøre ved det ramponerte ratt til å kunne skjenke omgivelsene synderlig oppmerksomhet. Men i det øieblikk hin første mørke sjø så uventet brekket over dem fra lesiden, hadde han sett lysblink i dens kam. (Lie, 1950, s. 39)

Salve er stasjonert ved rattet på skipet og får øye på at det er lys i horisonten. Etter en dramatisk tid på skipet, er det endelig lys og håp i sikte. Videre fortelles det om hva lysblinkene fører til i Salves psyke:

Det tendte plutselig erindringer, og midt i uværet stod det for den unge manns romantiske stemning, som han var i timedes et stevnemøte med Elisabeth Ravklev, – en tanke, som, så lite den enn passet til hans hårde arbeide, dog fullstendig optok hans sinn. De to lyspunkter viste sig atter, og det gikk nu først klart op for ham, at det var den samme skrå lysning, som han før så ofte hadde tatt merke på fra gamle Jakobs skorsten ute på Torungen. (Lie, 1950, s. 39)

Lysblinkene i den mørke sjøen får Salve til å projisere og lengte etter å være sammen med Elisabeth. Ved at assosiasjonen til lysene kobler han av i den stressende og farlige situasjonen skipet og mannskapet står i, blir det tydeliggjort hvor sterk kjærlighet Salve har for Elisabeth. At det viser seg at det faktisk er Torungen lysene kommer fra, gjør situasjonen romantisk og meningsfull.

Torungen som sted får en hjelpefunksjon, fordi det er Elisabeth som holder ilden i huset og ender med å være den som hjelper Salve og «Juno». Hjelpefunksjonen innebærer på den ene siden den øvrige eksplisitte betydningen, men Torungen kan også tolkes å ha dypere verdier. I og med at lysglimtene kommer av ilden fra huset, og det «tendte plutselig erindringer» hos Salve, kan det tolkes som at lysene symboliserer kjærlighet og lidenskap mellom han og Elisabeth. Lidenskapen ser vi ut ifra flammemotivet som går igjen. Når det gjelder flammemotivet, kan det hinte om en forgjengelighet mellom Salve og Elisabeth: Alle flammer slukker til slutt, og vi ser da uttrykket som et frempek på at relasjonen går i oppløsning. At relasjonen går i oppløsning truer også Torungens hjelpefunksjon, ettersom episoden fører til at Elisabeth flytter inn til Becks. Der forlover hun seg med Carl Beck, som skal vise seg å være roten til Salves sjalusi og bitterhet.

Becks hus

Etter den dramatiske natten på Torungen og «Juno» flytter Elisabeth inn til Carl Becks familiehjem. Årsaken til at Elisabeth flytter inn til Becks, er på grunn av bestefaren hennes dør

den samme natten, og Carl Beck mener Elisabeth bør flytte inn til dem og være husholderske, som en slags takk for det hun gjorde. I tillegg har han også et godt øye for Elisabeth på dette tidspunktet. Familien Beck tilhører en høyere sosial klasse, som ses ut ifra at både faren og sønnen har fine stillinger på skipet. I tillegg er Kaptein Beck gift med madam Beck, som har en del penger fra før av. Hun bor i huset Elisabeth flytter inn i, og vi skal se at hun har en sentral rolle for fremstillingen av stedet. Her skal jeg undersøke hvordan Becks hus fremstilles, og da spesielt hvordan stedsopplevelsen preges av kjønn og sosiale klasser.

Det er en form for klassereise Elisabeth opplever fra Torungen til Becks hus. Mens Elisabeth bor på Torungen er hun nysgjerrig på hvordan det er å leve i de finere hjemmene i byen: «Således vilde hun endelig ha forklaring på, hvorledes det var inne hos storfolkene i Arendal og især hvordan fruene bar sig ad» (Lie, 1950, s. 24). I sitatet fortelles det at det er en sosial forskjell mellom Elisabeth og de finere hjemmene, som også Elisabeth er veldig klar over. Vi merker oss dessuten at det er spesielt kvinnens rolle som Elisabeth er nysgjerrig på. Dette kan ses i forbindelse med at Elisabeth muligens forestiller seg selv i et slikt hjem. I den sammenhengen må vi huske på at Elisabeth ikke har hatt den samme oppveksten som andre kvinner i høyere sosiale klasser, men en unik maritim oppvekst. Man kan også antyde at romanen er her forsiktig innom en kvinnetematikk, der kvinnens rolle i hjemmet problematiseres. Elisabeth, med den maritime oppveksten hun har hatt, er ikke den *typiske* kvinneskikkelsen. Hvordan det er hos «storfolkene i Arendal» er derfor fjernt, og vi skal se hvordan Elisabeth mistrives i Becks hus.

Elisabeth er ulykkelig mens hun bor hos Becks. «Hun gikk nu sortklædt inne i et av de smukke hus, hvis innvendige hun så ofte hadde forestillet sig ute på Torungen» (Lie, 1950, s. 48). At Elisabeth går med svarte klær i huset til Becks, ses for det første eksplisitt i forbindelse med bestefarens nylige død. For det andre kan uttrykket også tolkes i dypere forstand, som sier noe om stedsopplevelsen til Elisabeth: «[H]un gikk nu sortklædt inne i et av de smukke hus». Her ser vi de mørke klærne skiller seg fra det fine huset. De fine husene i byen så vi nettopp at er noe hun tidligere har vært nysgjerrig på, men når hun først er der, er hun ikke komfortabel i møtet med stedet. Dette kan tolkes ut ifra kontrasten mellom antrekket og beskrivelsen av huset. Både hjemmet på Merdø og Torungen er innredet med identitetsbekreftende ting, i tillegg til at plasseringen av hjemmene er i maritime miljøer: Tingene og miljøet viser til en hjemlig trygghet,

men i Becks er har hun ikke den samme opplevelsen av stedet. Altså, hun føler seg ikke hjemme og er fremmedgjort, fordi identiteten ikke bekreftes av omgivelsene.

Det kroppslige er en del av stedsopplevelsen. I Mai og Ringaard sin definisjon av hjem-begrepet, mener de at hjemmet skal være som en slags kropp uten på kroppen (2010, s. 11). Uttrykket illustrerer hvor sterk sammenheng individet gjerne skal ha med hjemmet sitt. Med dette som et springbrett, åpner det for å se nærmere på forholdet mellom det kroppslige uttrykket og opplevelsen av stedet når Elisabeth er hos Becks. Gjennom kroppens bevegelser forener man seg med stedet, og det er grunnleggende stedsdannede (Mønster, 2009, s. 360). Hva kan Elisabeths kroppsbeskrivelse si om hennes stedsopplevelse?

Elisabeths kroppslige og fysiske bevegelser forteller oss noe om stedsopplevelsen av Becks hus.

Av og til opgav hun det jo og kunde uten videre sette sig hen med hånd under kinn ved vinduet og se ut til havnen. Hun trengte til kold, frisk luft og fikk da også til slutt op vinduet, ut av hvilket hun, het i kinnene, strakte sig, inntil madam Beck kom inn og med streng stemme kalte henne tilbake. Denne ytrer i sin ergrelse, at det var næsten som de hadde fått en vill inn i huset. (Lie, 1950, s. 48)

Elisabeths kropp trekker seg altså mot vinduet og mot havnen, fordi hun trenger kald og frisk luft. At Elisabeth strekker seg ut mot havnen, kan demonstrere en lengsel mot Torungen eller det hun forbinder med hjemstedet sitt, som Salve. Havnen er dessuten lokalisert ved havet der funksjonen er at skip kan legge til. Det åpner for at å «se ut til havnen» betyr å reise vekk. Med denne tolkningen til grunn, kan episoden være en form for frempek på rømningen til Holland. Hele denne skildringen i vinduet er sammensatt. Elisabeth «strakte sig» ut mot vinduet, men madam Beck kaller henne strengt inn igjen. Her antydes det at opplevelsen preges av det å være innestengt og fanget.

En annen måte å se det kroppslige uttrykket til Elisabeth på, er å se nærmere på hvordan kroppen skildres. Det formidles en kontrast i episoden der hun sitter ved vinduet: «[H]un trengte kold, frisk luft og fikk da også til slutt op vinduet, ut av hvilket hun, het i kinnene, strakte sig». Den kalde friske luften er en kontrast til Elisabeths hete kinn. Mistrivselen hennes forsterkes, og det kan virke som at hun har det så vondt, at det til og med kjennes fysisk på kroppen. Dersom vi undersøker kontrasten som et uttrykk for at Elisabeth er syk av ulykkeligheten, åpner det for å lese madam Becks rolle i episoden annerledes.

Madam Beck kan også sies å ha en hjelpende funksjon i Elisabeths situasjon. Madam Beck er altså den som kaller Elisabeth inn igjen når hun lener seg ut, og vi så at hun er den som holder Elisabeth innestengt. Men dersom vi legger til grunn at Elisabeth psyke er nedbrutt, muliggjør det å lese episoden annerledes: Man kan tolke det som at Elisabeth er på vei til å hoppe ut av vinduet, som et eventuelt forsøk på å ta livet sitt. Denne tolkningen åpner derfor for å se madam Beck som den som redder Elisabeth. Å tolke Elisabeths kroppslige uttrykk slik, underbygges dessuten av at madam Beck er den som muliggjør Elisabeths rømning til Holland. Det som likevel strider imot denne tolkningen, er at madam Beck ytrer, etter hun roper Elisabeth inn igjen: «næsten som de hadde fått en vill inn i huset». Her er det nærliggende å tenke at «en vill» viser til Elisabeths lavere sosiale klasse, og derfor hjelper madam Beck henne også etter hvert til Holland: Hun vil ikke at Carl skal gifte seg med Elisabeth. Uansett hvilken funksjon madam Beck har, er kroppen til Elisabeth med på å sanse stedet, som vi har sett uttrykker og demonstrerer fremmedgjøring og ulykkelighet.

Elisabeth og Carl Beck opplever hjemmet forskjellig. Dette kommer for eksempel til uttrykk i skildringen av Beck:

Sjøoffiserens uavhengig stilling satte ham i et eget fritt forhold til hjemmet, hvor han ved sin lette takt kom meget godt ut av det med sin myndige stemor.

Han var fetert ut i byen og forgudet av søstrene, der spekulerte i ekteskapspartier for ham. Som lønnet medlem av en kystkommisjon hadde han ennu et års tid å opholde sig på hjemstedet. (Lie, 1950, s. 48)

Carl Beck har en type stilling på skipet som gjør at han står fritt til å bevege seg, og han får altså lønn selv når han ikke er om bord som sjøoffiser. Formmessig kommer dette sitatet like før episoden med Elisabeth i vinduet, som fører til at det etableres to svært ulike opplevelser av hjemmet. Carl Beck er fri til å gå som han vil med «sin lette takt», i motsetning til Elisabeths tunge psykiske eller ulykkelige tilstand. At skildringene om dem kommer like etter hverandre forsterker motsetningen av stedsopplevelsen. Elisabeth er verken i samme sosial klasse eller har det samme utgangspunktet til å bevege seg rundt i et økonomisk perspektiv. For Becks er stedet et åpent sted, mens for Elisabeth er det lukket. Madam Becks karakter illustrerer altså dette ved at hun er den som drar Elisabeth inn, mens hun har ingenting å si på Becks bevegelser.

Becks hus er altså et sted som preges av kjønn og klasse. I sammenheng med Doreen Masseys begrep om skjev maktgeometri, ser vi hvordan Elisabeth og Carl Beck har ulike stedsopplevelser av hjemmet. De har forskjellige muligheter til å mobilisere seg på bakgrunn av

kjønn og klasse. Elisabeth og Carl representerer på hver sin side forskjellige sosiale grupper. Elisabeth som kvinne, mener Massey er en årsak til at man har en annen relasjon til og opplevelse av et sted. Som kvinne har man begrensede muligheter til å flytte på seg, og er heller ikke i en posisjon til å kunne påvirke mobilitetsmulighetene noe spesielt. Sammenlignet med en mann, som i utgangspunktet har flere muligheter til å for eksempel ta seg utdanning, skaffe seg et yrke slik at man kan tjene penger og ha sjansen til å mobilisere. Det andre som skiller Elisabeth fra Carl Beck ved siden av kjønn, er klasse. I og med at Carl Beck er av høyere rang og klasse, er det åpenbart at det er flere muligheter for å kunne flytte på seg slik man ønsker. Elisabeth er mer eller mindre «fanget» i systemet, og Carl Beck representerer gruppen som styrer og holder forskjellen ved like.

Lies oppdagelse av sjømannen

I denne stedsanalysen av Arendalsområde har jeg undersøkt fremstillingen av og funksjonen til de sentrale stedene som utgjør området. Tidligere i oppgaven ble det nevnt at jeg skulle inkludere romanens litteraturhistoriske posisjonering i undersøkelsen. I den forbindelse mente Andersen at romanen er i en slags mellomposisjon med elementer fra en nasjonalromantisk og en realistisk tradisjon. Nå skal jeg gi en oppsummering av analysekapittelets viktigste funn, med fokus på romanens litterære posisjonering.

Ved å kartlegge stedene i Lies Arendalsområde er det noen aspekter som er felles for stedene. Merdø og Torungen har tilsvarende karakteristikk, som at de i stor grad fremskrives som maritime steder. Det innebærer at naturen og været er stedsdannede elementer, og spiller inn på hvordan hjemmet og karakterene er. Naturskildringene etablerer en forestilling om et område der det til en viss grad er farlig å leve. Merdø er omgitt av skjær, mens været fremstilles ganske heftig på Torungen. De stedsunike naturbeskrivelsene gir et inntrykk av hva slags kultur og karaktertyper Lie ønsker å formidle. Karakterene er tøffe og tilpasset det friske maritime klimaet. Fra disse fremstillingene av Merdø og Torungen kan det tyde på at romanen har nasjonalromantiske trekk.

I tillegg til Andersen, diskuterer også Garborg i sin redegjørelse om romanens romantiske trekk (1925, s. 139). Norges romantiske litteratur kan man si som regel faller tilbake på Bjørnsons bondefortellinger. Garborg mener at *Losen og hans hustru* derfor er epokeavgjørende, fordi skildringene av kyst- og sjømannskulturen «afløste Bondenovellen» (Garborg, 1925, s. 139).

Likevel utløste det diskusjoner om hvorvidt Lies oppdagelse av sjømannen kunne måle seg med Bjørnsens oppdagelse av bonden (Garborg, 1925, s. 139). Garborg skriver at det er vanskelig å avgjøre hvilken dikter som er «størst», men Lie skal likevel fremheves her, fordi hans skildringer og oppdagelse av sjømannen og kystkulturen markerer en begynnelse (1925, s. 139). Denne begynnelsen innebærer hvordan man forlater den romantiske retningen, og er på vei mot en realisme.

Det er de realistiske trekkene som har fått mest oppmerksomhet i løpet av denne stedsanalysen. Det antydes at Lie er på vei til å skrive seg inn i den realistiske tradisjonen, ved at enkelte tematikker *forsiktig* har blitt problematisert. Skoledebatt og klasseproblematikk, og kvinne- og ekteskapsproblematikk har vi sett hvordan blitt tatt opp i romanen. De typiske realistiske tendensene som jeg sikter til her, er ikke overtydelig og eksplisitt fremstilt i romanen. Tidligere så vi at Andersen mente Lie gjerne har tendensromaner uten tendens, som vil si at det er handlingen og fortellingen som er det sentrale for romanen, ikke nødvendigvis politikken. Et eksempel på hvordan den realistiske tematikken kommer forsiktig frem, er når fortelleren viser hvordan Gjert har det på havnen i Arendal. Det formidles til leseren at «standsforskjell» ikke tenkes over. På grunn av denne særlige eksplisitte formidlingen, impliseres det at klasseforskjeller faktisk spiller en stor rolle i romanen.

I analysen av hjemmene i Arendalsområde finner man også realistiske trekk. Elisabeth vokser opp på Torungen, Salve og Elisabeth bor sammen på Merdø og Elisabeth flytter inn til Becks hjem. Stedsopplevelsen av det siste hjemmet skiller seg betydelig fra de to andre. Man kan fordele hjemmene ved at Torungen og Merdø er protagonistenes hjem, det gode hjem, mens huset til Beck er antagonistens hjem. Det siste har en form for motstanderfunksjon. Becks hindrer på en måte Elisabeths og Salves mulighet til å være sammen, samtidig som Beck sin familie også er roten til Salves sjalusi og bitterhet. At hjemmene på Torungen og Merdø er gode steder, så vi spesielt i forbindelse med interiørets funksjon. Interiøret er identitetsbekreftende for karakterene, og vi analyserte hvordan de kunne tolkes å ha en rolle i handlingen. At interiøret har en meningsbærende rolle i handlingen, mener Hauge er et realistisk trekk. Becks hus derimot er ikke identitetsbekreftende for Elisabeth og hun er fremmedgjort. Dette så vi spesielt ble demonstrert i det kroppslige uttrykket hennes, som jeg tolket kunne vise til en psykisk tilstand. Å fremstille karakterens psyke viser til en modernitet, som vi ser i sammenheng med Elisabeth sin

stedsopplevelse av Becks hus. De realistiske problemstillingene som var tilstedeværende her, er kvinne- og klassediskusjonen. Dette så vi i lys av Doreen Masseys begrep maktgeometri, der analysen viste hvordan Elisabeth og Carl Beck har to helt ulike måter å mobilisere seg i tilknytning til Becks hus.

I analysen av Arendalsområdet kan det sies at Lie på hjemmebane. Han fremstiller og skaper handling i den hjemlige sfæren, skildrer den norske naturen og trekker inn samtidens aktuelle problemstillinger. I neste kapittel reiser vi ut av Norge. Her skal vi se hvordan både stedsfremstillingene og stedsopplevelsene skiller seg betydelig fra Lies Arendalsrområde.

Kapittel 4: Utlandet

Utlandet i hjemlandet

Samtidig som store deler av romanen foregår i utlandet, er utlandet et sentralt element også når fortellerperspektivet er fokusert på Arendalsområdet. I kapitlene der perspektivet er hos Elisabeth på Torungen med bestefaren, reiser Salve og «Juno» parallelt til Liverpool, Havre de Grace, Boston, Quebec og Holland. Leseren følger ikke Salve på reisene, men man får likevel en liten fornemmelse av utlandet mens fortellerperspektivet er lagt på hjemstedet og Torungen. Fortelleren gir ikke innsyn i sansingen og opplevelsen av de ulike stedene Salve besøker, men gjennom Elisabeth får vi likevel et slags inntrykk av stedene:

Efter å ha spurt ham om Havre de Grace, hvor han hadde været, og om Amerika, hvor han ikke hadde været, om hans kapteins frue var likeså fin som en orlogskapteins, og om da ikke også han engang vilde gifte sig med en fornem frue, vilde hun til slutt vite av den leende sjømann, om officerenes hustruer nogengang kunde være med i krigen. (Lie, 1950, s. 26)

Elisabeth stiller spørsmål om utlandet og om stedene Salve har besøkt. Ut ifra sitatet virker hun mer interessert i kvinnene som er sammen med sjømennene, og hvordan kvinnene lever livene sine, enn hvordan Salve har opplevd å være i utlandet. Dette kommer til uttrykk ved at det legges frem relativt åpne spørsmål om stedet: «etter å ha spurt ham om Havre de Grace», mens fortelleren fokuserer på og utdyper om Elisabeths interesse for kvinnens rolle. At Elisabeth stiller spørsmål om kvinnens posisjon innenfor sjøfarten, spiller videre på den maritime rollefiguren hun allerede har etablert seg som. Dessuten er det en parallell til nysgjerrigheten Elisabeth viser overfor de finere hjemmene i Arendal. Også da var det kvinnens stilling hun var interessert i. Spørsmålene og engasjementet hun har for kvinnens posisjon og rolle, kan ses i forbindelse med den større kvinnediskusjonen vi allerede har sett at romanen tar opp.

Holland er et viktig sted for Elisabeth. Salve lover å gi Elisabeth «et par saffians sko med blanke spenner av sølv» (Lie, 1950, s. 27) fra Holland, og «året etter kom Salve med skoene. Der var sølvspenner i dem, og de var overordentlig fine; men de hadde også kostet ham over en halv månedshyre» (Lie, 1950, s. 27). De få partiene som skildrer Hollandsreisen til Salve i denne omgangen, spiller videre på den interessen Elisabeth har vist for Salves reiser. Det handler ikke nødvendigvis om hvordan Salve har sanset og opplevd Holland, men perspektivet er snarere rettet på at han har med seg en fin gave tilbake. Det er likevel viktig å merke seg at Holland, i motsetning til de andre stedene Lie referer i denne konteksten, er et meningsfullt sted. Det kan tolkes ved å se nærmere på gaven fra Salve: Gaven er et uttrykk på Salves kjærlighet. Elisabeth

ender opp i Holland etter hun bor hos Becks, og det er stedet der hun gjenforenes med Salve etter mange år fra hverandre. Denne gaven er derfor et slags symbol på kjærligheten deres og landet får meningsfulle verdier. Dette blir ytterligere underbygget ved at Elisabeth bruker gaven i bryllupet deres: «Elisabeth bar den dag et par ualmindelig smukke sko med sølvspenner, og Salve gjenkjente med glad overraskelse i dem de, han hadde forært henne for mange år siden» (Lie, 1950, s. 144). Holland er et meningsfullt sted, i motsetning til de andre stedene som trekkes frem i denne sammenhengen. De andre stedene som refereres til her, skal vi likevel se har en større funksjon.

Losen og hans hustru sin komposisjon kan, som tidligere argumentert for, grovt inndeles i hjemsted og utland. Denne inndelingen er likevel ikke absolutt, fordi utlandet fremdeles utgjør en sentral del av Lies Arendalsområde. I *Narrating Space/spatializing Narrative: Where Narrative Theory and Geography Meet* (Ryan, et al., 2016) introduseres begrepet «story space». Story space betegner rommene og stedene som er relevant for plottet (Ryan et al., 2016, s. 24). Det vil si at selv steder og lokaliteter som bare nevnes i teksten, likevel er en del av Lies geografi. Stedene som listes opp i forbindelse med Salves reiser her, er som nevnt ikke steder hvor scener utspiller seg. Men på en eller annen måte er fremdeles stedene en del av handlingen, som for eksempel at de er med på å etablere et sjømanns- og reisenarrativ i Salves historie, eller at det viser seg å ha meningsfull betydning. I tillegg bidrar story space med å gi en oversikt over hele det geografiske landskapet Lie presenterer i romanen.

I forbindelse med story space er det relevant å koble på begrepet «storyworld» (Ryan et al., 2016, s. 24). Storyworld er «the story space completed by the reader's imagination on the basis of the principle of minimal departure» (Ryan et al., 2016, s. 24). Denne tilnærmingen skiller seg fra story space, fordi den inkluderer leserens forkunnskaper og kjennskaper i møte med steder i realistiske tekster. Når det gis informasjon om at Salve har vært i Quebec eller Havre de Grace, som er ekte geografiske steder, kartlegges og forestilles stedene ut ifra leseren sin forestillingsverden: For å komme seg til Quebec må man krysse Atlanterhavet, og selv om Atlanterhavet ikke eksplisitt blir berettet om eller referert til i den fiksjonelle situasjonen, fyller man selv inn hele det geografiske området romanen er innom. Med begrepene story space og storyworld ser vi helheten av Lies fiksjonelle univers i romanen. Dessuten ser vi hvordan forholdet mellom hjemstedet og utlandet ikke er to separate størrelser. Selv på hjemstedet er

utlandet tilsynelatende en del av handlingen, vel og merke med ulike verdier. Videre i utlandsanalysen merker vi at hjemstedet er en betydelig del av utlandet, for eksempel i hjemlengselen som opptrer når «Juno» og Salve er i Montevideo.

Montevideo

Mens perspektivet er på karakterenes hjemsted, er altså utlandet fremdeles en vesentlig del av Lies fiksjonelle verden. Likevel blir så klart ikke utlandet sanset eller opplevd i samme grad som når fokaliseringen er lagt til «Juno» og hos Salve i Sør-Amerika. Lies utland spilles ut, sanses og oppleves først når Salve ankommer Montevideo med skipet «Juno». Det er ingen scener som utspilles i Montevideo, og fokaliseringen befinner seg for det meste på skipet. Likevel gis det informasjon om byen. «[D]e politiske utroligheter, som dengang hersket i La Platastatende, og hvorunder partiene daglig sloss i Montevideos gater» (Lie, 1950, s. 78). På grunn av den politiske situasjonen er det for farlig til å ferdes i byen under landlov, og derfor befinner mannskapet seg for det meste på skipet. Dette forteller oss noe om området vi befinner oss i. Det er farlig og preges av uro.

Innledningsvis i oppgaven redegjorde jeg for stedsbegrepet, der fornemmelsen av stedet er sentralt i definisjonen. Det innebærer *hvordan* et menneske opplever, fornemmer og sanser et sted. Tidligere har vi kort vært innom romanens fortellerposisjon, eksempelvis hvordan fortelleren eksplisitt har markert seg i teksten for å «hensette leseren» tilbake i tid. I tillegg så vi nettopp hvordan fortellerens oppmerksomhet mot de ulike karakterene også legger til rette for hva slags informasjon som blir prioritert og formidlet. Her ser vi hvordan fortellerstemmen innehar en sentral posisjon for å skildre stedet, og for å gi informasjon om hvordan stedet sanses. Med tanke på fortellerens posisjon er det derfor aktuelt å trekke linjer til fokaliseringen. Fokaliseringen er variabel og endrer seg underveis i handlingen. Nå skal vi se hvordan stedet fremstilles ut ifra fokaliseringen, og hva det har å si for stedsopplevelsen.

Vi befinner oss på «Juno» like utenfor Montevideo. For et skip og et mannskap reisende fra Norge er det ikke overraskende at Lies første skildring av de sørlige strøkene handler om klimatiske forhold og den tropiske varmen:

Skibet lå i tropisk kostyme med seiltelter over for- og akterdekk for den sterke solstek, og mannskapet gikk omkring tilsvarende luftig klædd i åpne skjorter og opbrettede seilduksbenklær, brune og blanke av svette, snappende efter ethvert luftdrag.

Det var på årets heteste tid; beket smeltet i dekkسفugene, og tjæren rant ned ad skibssiden. (Lie, 1950, s. 74)

I dette sitatet om skipet i Montevideo anvendes ekstern fokalisering. Sansingspunktet befinner seg utenfor karakterens indre tanker, men på et bestemt punkt i fiksjonen (Aaslestad, 1999, s. 86). Skipet er dekket med seilduker for å beskytte mannskapet mot solsteken, og besetningen går med luftige klær og oppbrettede bukser. Det er til og med så varmt at «beket smeltet i dekkfugene, og tjæren rant ned ad skibssiden». Det er påfallende at varmen som skildres, skrives frem av ytre beskrivelser – det skildres ikke hvordan mannskapet føler seg, tvert imot kommer den krevende varmen til uttrykk gjennom *hvordan* solen står på skipet og hvordan mannskapet jobber. Det impliseres at den trykkende varmen fører til at mannskapet sliter og har det ubehagelig, ettersom de «snappende etter ethvert luftdrag». Observasjonene av skipet og mannskapet er gjort fra avstand, og funksjonen av den eksterne fokaliseringen er altså at den ekstreme varmen skrives frem gjennom ytre beskrivelser. Dette gir et forsterket inntrykk over hvor varmt det oppleves for mannskapet på skipet.

Sansingssenteret flytter seg fra å sanse skipet fra avstand med ytre beskrivelser, til at man kommer nærmere inn på mennene og deres indre tanker:

Der er vel neppe en mann om bord, som ikke etter den lange tid har gledet sig til å høre noget fra hjemmet, fra hustru og barn, kjæreste eller slektninger, og selv den, som ingen sådanne bånd har, synes ikke mindre spent; ti hjemlengselen er ombord en stedse voksende makt. (Lie, 1950, s. 74)

Det er en innzooming i fokaliseringen (Aaslestad, 1992, 87). Det vil si at man her går fra å sanse skipet fra avstand, deretter enda nærmere mannskapet, før man til slutt får innsikt i mannskapets psyke. Om bord på skipet er altså mannskapet preget av hjemlengsel. Funksjonen av denne innzoomingen er at man ser en sammenheng mellom den ekstreme varmen, som fremstilles fra avstand, og hjemlengselen til mannskapet. Her kan det virke som at den trykkende varmen og det tropiske klimaet er en faktor for at hjemlengselen utløses. Dette forteller om en stedsopplevelse der det norske mannskapet ikke passer inn i omgivelsene. I utgangspunktet, som nevnt, er det ikke overraskende at varmen er det som fremheves. Det som likevel er interessant, er at i leseren sitt første møte med mannskapet i utlandet, fremheves hjemlengselen. Dette forteller oss at selv om vi er på et fremmed sted, er fremdeles hjemstedet i stor grad er tilstedeværende.

I forbindelse med hjemlengselen som skildres på skipet over, vender både fokaliseringen og fortelleren seg bort fra skipet og mannskapet. Det formidles et mer generelt utsagn, og minner om en akroni:

I en fremmed havn kan der være mangen ofte vill fornøielse; men tanken om igjen å sette foten på fedrelandets brygge blir til slutt dog den enerådende og er visselig også fornemmelig den makt, som hindrer den norske matros fra i lengden å tjene under fremmed flagg. (Lie, 1950, s. 74)

Her ser man at fortelleren trekker seg ut av handlingen. Tekstsegmentet gir muligens innblikk i Lies holdninger om det norske, og om en romantisk nasjonalfølelse. Språket er poetisk, som kommer til uttrykk ved alliterasjonen av f: «fremmed havn», «vill fornøielse», «foten på fedrelandets brygge», «fornemmelig den makt» og «fremmed flagg». Dette tilfører rytme til utsagnet, og det oppleves med en større retorisk tyngde. Leseren kommer muligens nærmere fortelleren, og skal overbevises om at det alltid er tilbake til fedrelandet man vil, og at det er kjærligheten og lengselen til dens eget land som «hindrer den norske matros fra i lengden å tjene under fremmed flagg». Det virker dessuten som fortelleren impliserer at det er et felles verdigrunnlag med leseren (Aaslestad, 1999, s. 53). Siste leddsetning kan, i denne sammenhengen, derfor leses metaforisk som et nasjonsbyggende uttrykk om kjærlighet for eget land og kultur. Dette tekstsegmentet kommer vi tilbake til i analysen av «Stars and Stripes» og av hjemkomsten. Forholdet mellom det norske og det utenlandske er viktig å ha med videre undersøkelsen av Lies utland.

Fra «Juno» ligger til havn i Montevideo og deretter seiler videre til Rio de Janeiro, utspiller det seg flere sentrale hendelser. I Montevideo får mannskapet om bord tilgang til post fra familie og kjære hjemmefra. Kaptein Beck får brev fra sønnen sin, der det står at Carl Beck er forlovet med Elisabeth:

Kaptein Beck satt bak hytten og leste sønnens lange brev. Han var hummerrød i hodet og så opbragt ut.

Sønnen ba om hans samtykke til sin forlovelse med Elisabeth, og faren forstod, at det, tross alle de vakre ord i brevet, var en avgjort sak, som ikke lenger lot sig rokke. (Lie, 1950, s. 76)

Når kapteinen får nyheten om forlovelsen blir han veldig sint, ettersom han vet at Salve også har hatt ekteskapstanker om Elisabeth. Én av flere mulige årsaker til at han er så oppgitt, er på grunn av den ulike sosiale statusen mellom dem. Familien Beck tilhører jo, som vi vet, en overklasse sammenlignet med Salve og Elisabeth. Beck konfronterer deretter Salve med dette og plager han med at sønnen har forlovet seg med Elisabeth. Dette fører til at Salve blir sjalu og sint, og han bestemmer seg for å rømme fra skipet når de ankommer Rio de Janeiro.

En annen sentral hendelse å ta med videre fra Montevideo er at en desertør sniker seg inn på «Juno», som rømmer fra politisk konflikt i området. Mannskapet om bord tror først mannen er en

liten skipsnisse, men det er Fredrigo som gjemmer seg på skipet for å komme seg hjem til Rio de Janeiro. Salve og Fredrigo viser seg å komme overens: «Salve, der, som de fleste sjømenn, kunde en del engelsk, sluttet sig efterhånden til spanjeren, i hvem han fant en underholdende og såre kløktig fyr» (Lie, 1950, s. 84). Fredrigo er en viktig faktor i stedsopplevelsen av Rio de Janeiro, ettersom han er Salves «veiviser» i rømningen gjennom byen.

Rio de Janeiro

Mapping av Rio de Janeiro

Når skipet ankommer Rio de Janeiro, er det tilsvarende fokalisering som i introduksjonen av Montevideo. Fortellersituasjonen har en ekstern fokalisering, der sansingssenteret befinner seg på et bestemt sted og skildrer seilinnløpet til Rio de Janeiro:

For en lett eftermiddagsbris gled de inn i det trange seilløpet til Rio de Janeiro – et av de skjønneste i verden – mellom de kjempemessige granittberg, hvorav det ene ennu lå luerødt i solen, mens det annet stakk fiolett op av skyggen imot luftens rene blå. (Lie, 1950, s. 85)

Det umiddelbare førsteinntrykket av Lies Rio de Janeiro er at det er vakkert, og det anvendes billedlige skildringer for å fremskrive skjønnheten til stedet. Seilinnløpet har to store berg på hver sin side, som på hvert sitt vis blir skildret gjennom farger. Fargene visualiser en solnedgang. De to bergene på hver sin side av seilinnløpet får en funksjon av å være en slags inngangsport til byen. Det ene berget ligger «luerødt i solen» og den andre «stakk fiolett op av skyggen imot luftens rene blå». Det er et fargespill i innseilingen, som skaper et sterkt naturskjønt bilde av området, som selv Salve blir preget av: «All denne naturskjønnhet gjorde et sterkt inntrykk på Salve» (Lie, 1950, s. 85). Dersom man tolker den naturskjønne utsikten med bergene som en inngangsport til byen, gir det forventninger om hva slags by Rio de Janeiro er. At det første møtet med Rio de Janeiro kjennetegnes av skjønnhet, skal vise seg å ha en funksjon i den samlede stedsopplevelsen av byen.

Innseilingen til Rio de Janeiro gir en oversikt over byen: «På den ene siden, ved foten av «Sukkertoppen», hadde de festningen Praja, på den annen Castel Santa Cruz, og like imot dem på den høieste topp inne i havnen gjorde et slankt signaltårn sine bevegelser» (Lie, 1950, s. 84). Her presenterer Lie en del av Rio de Janeiro fra avstand. For det første blir berg og festninger navngitt. Navngivelsen er én måte å kartlegge og beskrive stedet. Deretter trekker fokuset seg nærmere mot havnen og byen. Her er det første møte med sivilisasjonen i Rio de Janeiro, som er signaltårnet sine bevegelser. Signaltårnet underbygger det at observasjonene gjøres fra avstand.

Innseilingen til og vandringen i Rio de Janeiro kan analyseres ved hjelp av henholdsvis begrepene «map» og «tour» (Ryan et al., 2016). Dette er to strategier, der førstnevnte karakteriseres ved at stedet skrives frem overordnet og gjerne fra avstand (Ryan et al., 2016, s. 27). Innseilingen til Rio de Janeiro er en form for mapping, ettersom fortelleren observerer kvaliteter til stedet fra avstand. Her er det klimatiske, topografiske og stedsnavn som er fremtredende elementer i stedsbeskrivelsen. Rio de Janeiro viser seg å være umiddelbart vakkert, og det dannes på en måte et typisk postkortbilde av byen og havnen. Touring er på sin side en strategi som i større grad åpner for å se stedet internt fra innsiden (Ryan, 2016 et al., s. 27). Her kan for eksempel menneskene og hendelsene i fortellingen utgjøre en rolle til hvordan stedet oppleves. Mens innseilingen formidles i en mapping-modus, skifter modus til touring når skipet legger til på havnen i byen. Her følger leseren Salve og Fredrigo gatelangs i Rio de Janeiro, der vandringen deres mot hjemmet til Fredrigo kartlegger fra innsiden byen i en touring-modus.

Touring i Rio de Janeiro

Det er sammen med skipsnissen, Fredrigo, at Salve rømmer fra «Juno». «Salves ledsager lot til å være vel bekjent med lokalitetene og tillike til å være meget engstelig; ti de undgikk alle de opplyste gater og holdt ofte stille på mørke steder for å speide etter nattpolitiet» (Lie, 1950, s. 86). Først og fremst merker vi oss at Fredrigo enda ikke har blitt navngitt, men presenteres som «Salves ledsager». I leserens første møte med Fredrigo har han rollen som den mystiske skipsnissen på «Juno». Deretter tilegnes karakteren mer konkret informasjon, nemlig at han er en desertør og en «simpel soldat» (Lie, 1950, s. 84). Når han og Salve rømmer sammen og vandrer gjennom byen, er han derimot Salves ledsager. Området, som for Salve er helt fremmed, er Fredrigo sitt hjemsted. Hvordan er Fredrigo som veiviser? For det første har ikke Fredrigo, sammenlignet med den tradisjonelle vergilske veiviserfiguren, påtatt seg oppgaven å fortelle om de ulike tingene og stedene de møter på i vandringen. Derimot er Fredrigo påpasselig med å komme seg i sikkerhet og å holde seg borte fra opplyste gater. At dette preger touren gjennom byen, kommer frem ved at fortelleren benytter seg av iterativ frekvens, som markeres av funksjonsordet «ofte»: I rømningsseansen holder Salve og Fredrigo seg «ofte» på mørke steder. Dette er med på å sette en ramme for hvordan touren i byen leses fremover. Forsiktighet, usikkerhet og redsel påvirker hvilken rute Fredrigo leder Salve gjennom i byen. Det vil altså si at Lies fremstilling av vandringen gjennom Rio de Janeiros gater, farges av det faktum at de er på rømmen, og at det er Fredrigo som er veiviser.

Lie kartlegger Rio de Janeiro i en touring-modus. Det er fordi perspektivet følger Salve og Fredrigo gatelangs i Rio de Janeiro, og hvordan byen oppleves er med på å kartlegge byen fra innsiden. «Efterat de en times tid hadde vandret gjennom trange streder, begynte husene å veksle med havemurer, hvorover hang pomeranstrær, der utbredte en sterk duft i den stille natt» (Lie, 1950, s. 86-87). Hurtigheten senker seg når Salve og Fredrigo kommer ut av bykjernen, og de flytter seg fra en urbanitet til en annen. De befinner seg først i «trange streder», og de deretter beveger de seg ut til et roligere boligstrøk, ettersom «husene [begynte] å veksle med havemurer». Der det i de trange gatene viser til en urbanitet med bygninger tett i tett, illustrerer husene med hager at Salve og Fredrigo befinner seg i et nytt bymiljø hvor folk har større eiendom, og det impliseres at man har høyere økonomisk status. Med andre ord, Salve og Fredrigo beveger seg mellom ulike bymiljø i Rio de Janeiro. At de nå befinner seg i et finere bymiljø enn det urbane, underbygges ytterligere i fremstillingen av plantene. Plantenes lukt fremheves og er med på å gi en stedsopplevelse: «hvorover hang pomeranstrær, der utbredte en sterk duft i den stille natt». I skildringen blir stedet mer sansbart, fordi luktesansen kobles på. Luktesansen er derfor et virkemiddel for å skrive frem en stedsopplevelse, og fører til at den virkeligjøres. At det fremheves at plantene lukter, henger også sammen med at det er en forflytning til et stillere og mer fredfullt område. Vi befinner altså oss på et sted der det er fint og rolig, og ingenting kommer *i veien* for duftene.

I vandringen til Salve og Fredrigo skisserer Lie en del av Rio de Janeiro fra innsiden av byen. «De var kommet ut av forstaden Catumby og skulde nu over en åpen plass inn i en annen forstad. Mata-Porcas. På en høide såes til den ene side en festningsmessig, med stenvurer omgitt bygning» (Lie, 1950, s. 87). Her har de vandret fra én forstad, Catumby, til en annen, Mata-Porcas. At byen kartlegges fra innsiden med stedsnavn, fører til en realistisk stedsopplevelse der man i større grad blir *dratt inn* i touren. Det gis på en måte et fullverdig inntrykk av en by, noe som også kan ses ved at de passerer et fengsel. «Salves kamerat viste sig her overdrevet engstelig, og det slapp da ut av ham, at det var straffanstalten, hvorom der alltid gikk patrulje» (Lie, 1950, s. 87). Fredrigo er en desertør og Salve er på rømmen, så at de er redde for og holder seg unna fengselet, er åpenbart. Fremtredelsen av fengselet i denne sammenhengen kan likevel ha en større funksjon. Som nevnt preges touren og vandringen i Rio de Janeiro av at både Salve og Fredrigo er på rømmen. Fengselet underbygger den utrygge stemningen som er underliggende i vandringen. Det er som at fengselets sin fremtreden minner oss på hvordan de beveger seg i

byen. I forlengelse av denne funksjonen, kan vi også forstå fengselet her som en brytning til det førsteinntrykket som ble etablert i mappingen og innseilingen: Innseilingen og førsteinntrykket av byen preges av solnedgang og skjønnhet, og fengselet minner oss på at touren og vandringen i byen er farlig, og stedet er mer sammensatt enn først antatt.

I og med at fengselet viser til en sammensatt by, kan fengselet også få symbolske verdier. Fengselet tolkes som et symbol på det å være i fangenskap, eller noe generelt farlig. Dette argumenteres for på bakgrunn av at fengselet først og fremst opptrer her i vandringen på vei til det som er starten på en veldig farlig reise. Fredrigo tar med seg Salve hjem til familien, der oppholdet preges av en fæl opplevelse av Paolina. Deretter drar Salve til et vertshus bestående av tvilsomme og farlige menn, hvor det også ender med at Salve blir tvunget med til å ta hyre på et forferdelig amerikansk skip. I denne vandringen rømmer Salve fra det hjemlige og trygge «Juno» til farlige og tvilsomme steder. Fengselet fungerer så å si som et slags varsel, eller frempek, på det som kommer.

Hjemmet i Rio de Janeiro

Hjemmet til Fredrigo er et sentralt sted for etableringen av Lies Rio de Janeiro. Hjemmet husker vi fra forrige analysekapittel skal være trygt og identitetsbekreftende. Det kommer for eksempel til uttrykk gjennom kulturen og miljøet rundt, eller gjennom interiøret i hjemmet. Både hjemmet på Merdø og Torungen karakteriseres av dette, mens Becks hus opplevdes som fremmedgjørende for Elisabeth. I Rio de Janeiro-hjemmet skal vi også se hvordan Salve mistrives, men her er det opplevelsen av menneskene som er stedsdannede. Det vil si at det ikke nødvendigvis er materialer eller fenomener, som interiør eller vær/klima, som er sentralt for stedsopplevelsen, men derimot er det opplevelsen av menneskene som skal definere stedet. I hjemmet til Fredrigo er det spesielt én person som vi skal analysere fremstillingen av. Paolina er søsteren hans, og har vesentlig betydning for stedsopplevelsen av Rio de Janeiro. For å undersøke fremstillingen av Rio de Janeiro nærmere, er det her relevant å trekke inn det postkoloniale perspektivet.

Lies fremstilling av Paolina og familien forteller oss noe om forestillingen av den brasilianske kulturen. Representasjonen av mennesket er en vesentlig del av opplevelsen av et sted.

Sammenhengen mellom stedsanalyse og en postkolonial tilnærming til litteratur oppsummeres av Marc Broussau:

Focusing on the politics of cultural representation in general and literary representation in particular, postcolonial studies have sought to unpack the role of space and place in the dynamic

of identity and difference at various scales. Literature plays a key role in the circulation, reproduction, naturalization and/or legitimization of social representations that are themselves entangled in complex and more or less diffuse relations of power. (2017, s. 10-11)

Når man ser på kulturell representasjon, for eksempel i undersøkelsen av fremstillingen av andre kulturer enn sin egen, anvendes altså det postkoloniale perspektivet for å se hvordan sted og identitet henger sammen. Broussau skriver at litteraturens fremstilling av andre kulturer spiller en rolle i en større kontekst, og vi stiller spørsmålet om hva har det å si at Jonas Lie fremstiller Paolina og den brasilianske kulturen med stereotypiske og nedverdiggende karakteristikk? Først skal vi grundig undersøke fremstillingen av Paolina og familien, for så å knytte det øvrige spørsmålet til noen sentrale poeng fra Edward Saids *Culture and Imperialism* (1994).

I hjemmet til Fredrigo bor det tre familiemedlemmer i tillegg til en amme. «Paolina var Fredrigo Nunez' søster. Hun og hennes gamle mor, samt en enda eldre mulattinne, der hadde vært hennes amme, utgjorde husets eneste beboere» (Lie, 1950, s. 88). Av de som bor i huset, er det Paolina som får mest plass i historien, og hun som det gis flest skildringer av. Paolina blir dessuten navngitt, i motsetning til mor og amme. I denne undersøkelsen vier jeg derfor mest oppmerksomhet til henne, ettersom hun altså fremtrer som en sentral skikkelse for stedsopplevelsen. Når Salve og Fredrigo kommer frem til hjemmet etter vandringen i byen, er det Paolina som tar dem imot. Paolina stikker hodet ut av vinduet iført en nattdrakt og «hun lukket hastig opp og falt Fredrigo heftig om halsen, idet hun kysset ham på begge kinnene og hulket» (Lie, 1950, s. 87). De første beskrivelsene av Paolina danner et bilde av en søster som er overrasket og glad for å se broren. Vi merker oss hvordan møtet skildres med et språk preget av intensitet: Paolina lukker «hastig» opp og faller broren «heftig» om halsen, i tillegg til at hun «hulker». Allitterasjonen underbygger intensiteten i Paolina sine handlinger, og henter om en lidenskapelig person.

Salve opplever at det er en annen kultur i Rio de Janeiro. I det første møtet mellom Salve og Paolina, altså etter hun tar dem imot, hilser Paolina på Salve på en annen måte enn han er vant til: «Efter stedets skikk rakte hun derpå kinnet til Salve og stusset litt, da han lot til å ikke forstå meningen, men kun nikket sin hilsen» (Lie, 1950, s. 87). Her forventer Paolina at Salve skal kysse henne på kinnet, ettersom det er det som er «stedets skikk». At hilsenen ikke forstås av Salve, er et eksempel på et møte mellom to ulike kulturer. Det trekkes opp en kulturell ulikhet mellom nordmannen og brasilianeren, som her er ganske harmløs. Det skal likevel vise seg at

denne situasjonen bare er én av flere situasjoner der den brasilianske kulturen settes opp mot den norske. Forskjeller mellom det norske og det utenlandske skal altså vise seg å være et gjennomgående aspekt i Lies fremstilling av Rio de Janeiro.

Fremstillingen av Paolina er kompleks. Vi skal se at utseendet til Paolina både har positive og negative trekk.

Han satt og stirret på henne. Hun var en slank-elasticke kvinne, på en gang grasiøs og svulmende, en mørk skjønnhet av det slags, som kun finnes i Syden, med et vidunderlig liv over ansiktet og i de briljante øine. Allikevel forekom minespillet, der minnet om broren, ham ukvinnelig, og han var alt blitt frastøtt ved den måte, hvorpå hun gjentagne ganger lot øiet hvile på ham (Lie, 1950, s. 88)

Paolina sin fremstilling er todelt og komplisert. Den første delen av passasjen inneholder noe positivt om henne. Riktig nok fokuseres det på ytre observasjoner, men for eksempel at hun har briljante øyne og et vidunderlig liv over ansiktet, gjør at det likevel skrives frem en fascinasjon og nysgjerrighet overfor Paolina. Salves positive opplevelse av Paolina utfordres, og det skjer et drastisk skille i beskrivelsen som markeres med «allikevel». Han legger merke til at ansiktsuttrykket hennes ligner på Fredrigo sitt, som fører til en umiddelbar avsmak hos Salve. Dette formidles som «ukvinnelig» og skiller seg ut fra den tidligere beskrivelsen av Paolina i sitatet. Dessuten ser vi i den tilsynelatende *positive delen* av utseendeskildringen, at Paolina er «en mørk skjønnhet av det slags, som kun finnes i Syden». Her settes utseendet hennes sammen med det geografiske området hun bor i, og hun karakteriseres på bakgrunn av etnisiteten sin. Hun får på den måten ikke individuelle utseendetrekk, men altså trekk basert på etnisiteten og nasjonaliteten sin. Dette fører til at Paolina til dels defineres ut ifra sin fremmedhet, og blir en representant for «den andre» og det som er annerledes. Det antydes at det er en eksotifisering, og som fremhever en fremmedhet som går på bekostning av den moderne individualiteten. Vi skal videre se hvordan Paolina settes opp mot det norske, som representeres av Elisabeth.

Det trekkes opp en parallell mellom Paolina og Elisabeth. Etter Salves frastøtning av Paolina sin «ukvinnelighet» fortelles det at: «Han visste ikke hvorfor, men Elisabeths dype, rene, nordiske ansikt blev ham i dette øieblikk så nærværende, at han gjerne kunde tegnet det» (Lie, 1950, s. 88). I og med at dette skjer samtidig som Salve nettopp har utviklet avsmak overfor Paolina, er det åpenbart en sammenheng mellom hendelsene. Paolinas «ukvinnelighet» får Salve til å projisere Elisabeth og hennes «dype, rene nordiske ansikt». At Salve ser for seg Elisabeths *rene*

ansikt som en reaksjon på Paolina, impliserer at Paolina oppleves som *uren*. Kontrasteringen mellom den norske etnisiteten og det brasilianske her indikerer en nasjonalistisk holdning i romanen. Paolina sin utseendebeskrivelse baseres altså på hennes etnisitet. I og med at hun oppleves *uren*, mens Elisabeth er nordisk og *ren*, peker mot altså mot rasistiske og nasjonalistiske fremstillinger.

Vi skal se at Salve igjen trekker linjer mellom Paolina og Elisabeth. Bakgrunnen for det vi skal se på nå, er at Paolina har vist interesse for Salve. Hun stryker han i håret, og Salve reagerer: «Hadde det været elektrisk, vilde det ha gnistret som en katts av hans vrede ved denne tilnærmelse» (Lie, 1950, s. 91). Reaksjonen til Salve viser at han ikke synes noe om at Paolina prøver seg på han. Dette kommer igjen til syne:

Han så også godt, at hun var smukk, som hun satt der med hånden over kneet og stakk den velformede, grasiøse fot frem; men hans følelse var utelukkende forargelse over, at en slik brasiliansk tøite torde driste sig til å sammenstille sig med Elisabeth (Lie, 1950, s. 92).

For det første merker vi oss at Salves opplevelse av Paolina i skildringen er formmessig og innholdsmessig tilsvarende til da han observerte utseendet hennes. Sitatet her begynner med positive ytringer om Paolina, før det skjer et drastisk skille og det blir negativt. Før «men hans følelse» opplever altså Salve Paolina som *pen* og «grasiøs», men plutselig blir han *fornærmet* og *sint*. Når Salve blir *fornærmet*, fremtrer Elisabeth i situasjonen. Paolina fremstilles som en *forførende* person, og Salve opplever situasjonen igjen med *avsky*. Her ser vi hvordan det skrives frem en rasistisk stereotypi, som innebærer en forestilling om at mørkere kvinner er eksplisitt seksualiserende. Dette fremheves ved at hun bemerkes som en «brasiliansk tøite». Salve reagerer negativt på at Paolina prøver seg på han, fordi han opplever det som at hun sidestiller seg med Elisabeth. Den rasistiske stereotypien Paolina settes inn i, og den nedlatende fremtoningen til Salve, viser også at det foreligger nasjonalistiske og rasistiske holdninger overfor «den andre».

Det er tilsynelatende forskjell i hvordan fremstillingen av Paolina og Elisabeth sine karakterer fremstilles. Først leser vi om Salve sitt førsteinntrykk av Elisabeth:

Hans første inntrykk av henne, var at hun var dum. [...] Han moret sig med å innbille henne en hel del om disse ting; ti hun tok det så rent nyfødt og troskyldig. Men, da han reiste, var det allikevel, som om han angret, hvad han hadde gjort, og han fant dessuten ut, at den unge pike på sitt vis allikevel var alt annet enn enfoldig. (Lie, 1950, s. 24)

Elisabeths dumhet er «nyfødt og troskyldig», som gir assosiasjoner til noe *naivt*, *uskyldig* og *søtt*. Inntrykket rettes opp i, og det presiseres at Salve opplever Elisabeth som et menneske med

dybde. Man kan også argumentere for at dybden i Elisabeths karakter kommer til syne ved at hun er maritim, og at hun har mange kunnskaper om skipslivet kvinner vanligvis ikke har. Dessuten redder Elisabeth Salve og «Juno», og senere rømmer hun fra en ulykkelighet hos Becks til Holland. Disse elementene er med på å nyansere og gi kompleksitet til Elisabeths karakter. Elisabeth er på den måten den moderne individuelle kvinnen, som vi har sett Paolina ikke er. Paolina sin karakter derimot, fremstår å være enkel. For eksempel: «Hennes forestillingskrets syntes forresten alt annet enn rik; ti, hvad hun spurte om, gikk alltid ut på det samme, nemlig hvorledes kvinnene så ut i hans land (Lie, 1950, s. 91). Her kommer det relativt eksplisitt frem at Paolina ikke er en intellektuell karakter. Dette underbygges videre ved at hun stiller samme type spørsmål. At Paolina dessuten spør om kvinnene fra Salves hjemland, kan ses i sammenheng med hvordan Salve opplever at hun sidestiller seg med Elisabeth. Dette forteller oss noe om skillet som etableres mellom den brasilianske kvinnen og den norske kvinnen. Paolina oppleves altså enkel, også fordi hun selv liksom ikke forstår dette skillet. Mens Elisabeth er en sammensatt psykologisk og individuell karakter, får Paolina karakteristikk, som blant annet er basert på rasistiske stereotyper.

Elisabeth og Paolina er kontrasterte karakterer (Gaasland, 1992, s. 101) og har en sentral funksjon i fremstillingen av Lies utland. Innslag av kontrasterte karakterer kan enten være rene motsetninger, eller det er enkelte elementer ved dem som kontrasteres (Gaasland, 1992, s. 101). Paolina og Elisabeth kan settes opp som ganske rene motsetninger, og etablerer et tydelig skille mellom den brasilianske og norske kvinnen. Dette skillet viser til nasjonalistiske holdninger, fordi Paolina fremstilles med rasistiske og stereotypiske karakteristikk mens Elisabeth, som norsk, får åpenbare positive skildringer. Denne måten å skrive frem «den andre» poengterer Said er et fellestrekk innenfor litteratur, der en vestlig forfatter dikter om en annen «eksotisk» kultur (1994, s. 11). Han trekker frem stereotyper som at menneskene fremstilles som barbariske, voldelige og/eller rebelske (Said, 1994, s. 11). I den videre undersøkelsen av Paolina og hjemmet underbygges Said sin påstand videre, ved at hun ytterligere tilskrives stereotypiske karakteristikk.

Om natten har Salve en drøm om Paolina. Der opptrer Paolina som en slange, og hun angriper Salve:

Siden drømte han, at han var kommet inn i et slangerede og bestod en alvorlig kamp med en stor slange, der stakk i luften efter ham fra tak og vegger, og i hvis rappe øine han til slutt gjenkjente Paolinas. (Lie, 1950, s. 89)

Drømmen går ut på at det er en kamp mellom Salve og en slange, og han kjenner igjen Paolinas vesen i slangen. Med Barbaras Piattis «Dreams, memories and longings: The dimension of projected places in fiction» (2017) åpner det for å undersøke slangeredet og kampen som et litterært sted, og derfor inkluderer vi slangeredet i Lies fiksjonelle geografi. En drøm er ifølge Piatti et eksemplert sted: Det vil si at den har kvaliteter som skiller seg fra romanens handling, og at den spiller ut av fantasien til karakteren (Piatti, 2017, s. 179). Drømmen til Salve er et projisert sted, ettersom den oppstår på et annet sted enn der han befinner seg i handlingen. I tillegg er det Salve som visualiserer og fantaserer et nytt litterært sted.

Slangedrømmen skaper et farlig bilde av Paolina og hjemmet i Rio de Janeiro. I drømmen er Salve i et slangerede der han kjemper mot slange-Paolina, som angriper han. Slangen og slangeredet kan symbolisere noe farlig og ondt. Salve er alene i utlandet, og ettersom han angripes, kan det bety at han er i fare. Altså Salve er ikke på et trygt sted, og ved at slangen «stakk i luften efter ham fra tak og vegger», viser at faren kommer fra alle kanter. Det innebærer at man kan tolke drømmen som et frempek på all faren og volden som Salve kommer utfor senere i utenlandsreisen. At det dessuten er Paolina som er slangen, viser at hun også representerer noe farlig og ondt.

Paolina er voldelig og rebelsk. Et eksempel på hvordan det kommer til uttrykk, er i scenen når Paolina kaster en kniv i veggen foran Salve. Bakgrunnen for scenen er at Salve uttrykker at han ønsker å dra fra hjemmet til havnen for å søke hyre, ettersom «Juno», som han rømte fra, har seilt videre og han er ikke lenger i fare for å straffes etter rømningen. På kvelden er Fredrigo ute og gambler, mens Paolina sitter på dørterskelen og spiller gitar. Hun ser Salve:

«Du vil reise?» sa hun endelig vemodig, næsten bønnelig spørrende.

«Ja, señorita!» svarte han med et uttrykk, som kom riktig at hjertens grunn, ti han var både harm og kjed.

I samme øyeblikk grep hun i barmen og sprang op. En stilet, som hun slengte ut med hånden, suste forbi hans øre og stod dirrende i veggen like ved hans hode». (Lie, 1950, s. 94)

Paolinas utbrudd fremstår vilt. Reaksjonen hennes er uforutsigbar, og det er ikke nødvendigvis empati for reaksjonen hennes, på grunn av Salve ganske enkelt forteller at han ønsker å dra. Handlingen til Paolina etablerer et bilde av henne som farlig og rebelsk. Dette etableres

ytterligere gjennom posituren hennes: «Hennes elastiske legeme stod ennå i bevegelsen, ansiktet var blek, og øinene lynte, – da bøide hun sig plutselig bakover og lo» (Lie, 1950, s. 94). Denne beskrivelsen av Paolina underbygger opplevelsen av henne som farlig. Den siste setningen fører dessuten til at hun oppleves vill og ukontrollerbar: At hun først er blek og med lynende øyne viser at hun først er sint, og da ved at hun plutselig begynner å le, fører til at hun virker ukontrollerbar eller kanskje rett og slett gal. Her ser vi altså hvordan Paolina er en del av en stereotypisk fremstilling av «den andre», der det antydes at Rio de Janeiro er et sted med farlige og ville mennesker.

Noe som også spiller inn på opplevelsen av hjemmet til Fredrigo, er familien sine sosiale problemer: alkoholisme og spilleproblemer. Moren til Fredrigo og Paolina er «hengiven til drikk» (Lie, 1950, s. 90), mens søsknene er opptatt med gambling. Det virker som at familien på en måte blir definert av problemene sine. Dette er en enkelthet vi så i forbindelse med Paolinas beskrivelse, der de også på en måte mangler individuelle trekk. Familien er på en måte karakterisert av de sosiale problemene sine.

I fremstillingen av familiens spilling, får man inntrykket av at Paolina er gjerrig og umoralsk. Det kommer til syne ved at Salve velger å hjelpe Fredrigo med penger, og gir han litt. Fredrigo spiller pengene til Salve og taper. Salve gir Fredrigo igjen mer penger. Denne gangen vinner Fredrigo. Salve reagerer med å ikke ta mer penger enn det han la inn, som var hans ene siste «pjaster». Salve fremstilles som høflig og raus, noe som skal overraske Paolina:

Da Salve imidlertid ikke var til å bevege til å ta mere enn sin ene pjaster tilbake, kom der i señoritaens øine noget næsten ydmygt beundrende. Hun begrep ikke denne opofrelse, men følte dog, at den skjulte noget overleget. (Lie, 1950, s. 93)

Salve har altså ikke samvittighet til å ta mer penger enn det han la inn. Dette virker det ikke som at Paolina forstår: Hun syns det han gjør «næsten [er] ydmygt beundrende». Her ser vi hvordan det trekkes opp en ulikhet mellom Salve og Paolina. Det er to forskjellige tilnærminger til hvordan man ser på penger. Salve kommer ut av pengeoppjøret som en ydmyk og redelig person, mens det impliseres at Paolina ikke har den samme moralen. Hvis vi dermed undersøker Paolina som en representant for den brasilianske kulturen, gir det en forestilling av mennesker som er gjerrige og umoralske, sammenlignet med den norske måten å være på. Forestillingen er del av den stereotypiske fremstillingen av «den andre».

Romanens holdning til det ikke-norske baseres på rasistiske stereotyper. Tidligere så vi hvordan funksjonen av Elisabeth og Paolina som kontrasterte karakter, spiller oppunder romanens nasjonalistiske og rasistiske holdninger. Paolina fremstilles med karakteristikk som å være en «brasiliansk tøite», dum, forførende, impulsiv, vill og farlig, i motsetning til Elisabeth som er nordisk, ren og en karakter med dybde. Dessuten fremstilles Paolina som gjerrig og umoralsk, hvor Salve sitter igjen som ydmyk og moralsk overlegen. Paolina er en representasjon av forestillingen av den brasilianske kulturen, slik Elisabeth her fungerer for den norske. På den måten er de kontrasterte karakterene på hver sine måter også representasjoner av kontrasterte steder. I redegjørelsen for teoretiske utgangspunkt, inkluderte jeg eksempelet til Gaasland som viste at kontrasterte *settinger* kunne ha ulike verdier som det «siviliserte» og det «usiviliserte». Ved at Paolina er en representasjon av den brasilianske kulturen, ser vi hvordan stedets samlede inntrykk er at det oppleves som «usivilisert».

Med det «siviliserte» og det «usiviliserte» som springbrett henter vi tilbake forskningsspørsmålet vi stilte innledningsvis til denne analysedelen: Hva har det å si at Jonas Lie fremstiller Paolina og den brasilianske kulturen med stereotypiske og nedverdiggende karakteristikk? Et sentralt poeng hos Said er at vestlige forfattere gjerne skriver seg inn i en litterær tradisjon, der det foreligger en motivasjon som går ut på at Vesten «are bound to lead, we stand for freedom and order, and so on» (1994, s. xvii). Said mener altså at det foreligger ambisjoner hos forfatteren om at Vesten bør *lede*, ettersom man ser på sin egen styreform og væremåte som overlegen. Dette legitimerer de imperialistiske holdningene overfor «de andre», som lever «usivilisert». Hos Lie er det fremtredende at menneskeskildringene har ideologisk funksjon. Romanen løfter frem en nasjonalisme, som etablerer den brasilianske og utenlandske kulturen som «usivilisert». På den måten legitimeres Vesten som overlegen. Likevel, er det kanskje mer fremtredende at Lie på en måte *utnytter* utlandet og Rio de Janeiro, og bruker forestillingen av utlandet som en funksjon for å skrive hjemstedet og kjærligheten til Norge opp.

I *Culture and Imperialism* (1994) argumenterer Edward Said for romanens rolle i opprettholdelsen av skillet mellom «oss» og «de andre». Under imperialismen var spesielt Frankrikes og Storbritannias romanproduksjon der handlingen var satt i koloniene eller som var skrevet av koloniserte, stor. Dermed mener Said at romanen ble den kulturelle representasjonen som ga *vanlige* folk holdninger, referanser og opplevelser av disse stedene kolonisten skrev om

(Said, 1994, s. xii). Lie skriver noen andres historie mens han dikter sin egen: Han skriver om brasilianere og en kultur, som ikke hadde den samme muligheten til selvrepresentasjon overfor norske lesere. Lies roman har sånn sett makt over narrativet om «den andre». Hans manifestasjon av holdninger knyttet overfor «den andre» er derfor viktig å ta et oppgjør med, slik at vi forbereder lesningene av våre nasjonale klassikere (Said, 1994, s. xiv).

Kneipen

Rio de Janeiro sin fremstilling er foreløpig farget av en stereotypisk representasjon om en «fremmed» kultur. Nå skal jeg se nærmere på et vertshus, «kneipen», hvor menneskene ytterligere fremskrives med stereotypiske trekk. Hit drar Salve sammen med Fredrigo, ettersom Salve ikke lenger ønsker å være i Rio de Janeiro. Han vil heller ta hyre på et nytt skip og komme seg videre. I motsetning til hjemmet til Fredrigo og Paolina, er kneipen mer eller mindre et internasjonalt sted. Det innebærer at det er et sted for sjømenn å samles, uavhengig stedet de kommer ifra. På denne kneipen er det spesielt noen amerikanere som Salve møter, som skal være av betydning for Salves videre reise. Det er, som vi vet, på dette stedet at Salve kommer i vanskeligheter og blir presset til å ta hyre på skipet «Stars and Stripes». Lies fremstilling av den utenlandske kulturen, slik vi så i analysen av Paolina og hjemmet, er tilsvarende på kneipen. Her finner vi menneskeskildringer som er knyttet til etniske stereotyper, men vi skal se at det i større grad er tvilsomme og farlige typer som skal prege stedsopplevelsen. Denne kneipen er Salves siste stopp i Rio de Janeiro, som åpner for å undersøke hva stedets funksjon i byen er.

I stedsbeskrivelsen av kneipen skrives det frem en litt tvilsom og skummel stemning. Stedet er: «en dårlig oplyst kneipe med to, tre værelser innenfor hinannen [...] Alle drakk acachacas, og over det hele svevet tobakksrøken som en tåke ut av hvilket der lød en bedøvende larm og snakk» (Lie, 1950, s. 95). I lokalet settes det en umiddelbar stemning. Stemningen påvirkes av det mørke lokalet og all røyken, som oppleves som tåke. Disse elementene fører til det er dårlig sikt i lokalet, som legger til rette for en trykket stemning. Vi fornemmer at noe farlig kan komme til å skje. De ytre stedsskildringene henger sammen med det vi skal se er opplevelsen av kneipen. Stedet viser seg å være gamblingstedet Fredrigo tidligere var på, og han er kjent med mange av menneskene som er der. Menneskeskildringene av de som er på kneipen gir et inntrykk av hva slags sted dette er:

Så nederdrettede, pengebegjærlige ansikter, som han nu så rundt om sig, syntes Salve, han dog aldri før hadde sett samlet på en plett, og den beslutning ikke å ha noget med dem å gjøre var dermed avgjort hos ham.

Det gjaldt bare å slippe helskinnet fra dem, og han kjente i brystlommen, hvor han hadde sin tollekniv. (Lie, 1950, s. 96)

Menneskene på kneipen fremstår tvilsomme. Først merker vi oss adjektivene «nederdrettede» og «pengebegjærlige». Ordene viser til noen uhyggelige og grådige mennesker. Ettersom kneipen har en sammensetning av internasjonale sjøfolk, er ikke nødvendigvis disse personskildringene knyttet direkte til etnisiteten, slik vi så preget fremstillingen av Paolina i hjemmet. Men altså gir menneskebeskrivelsene en fornemmelse av hva slags sted denne kneipen er. For eksempel gir adjektivene bilder av noen tvilsomme folk, og ved at de alle samlet, forsterkes det farlige og utrygge ved stedet. Dette underbygges videre ved at Salve kjenner etter kniven sin, som tilsier at han må ha noe å beskytte seg med. At Salve må være forberedt på å beskytte seg selv, forteller oss hvordan de som er på kneipen mistenkes for å ha voldelige motiver.

På kneipen er det flere amerikanere til stede. De skal vi se karakteriseres som barske og voldsomme. Den ene amerikaneren spør Salve om han vil sitte med dem, men Salve «følte sig under opsikt» (Lie, 1950, s. 96) og avslår. Salve fremstår redd. Likevel får de kontakt, og den ene nordamerikaneren skildres: «Nordamerikaneren, en høi, kraftig mann med et blondt skjegg om et hårdt yankeansikt, og med en stump gulltresse på trøieermet, stod imidlertid og tapte den ene dublon efter den annen ved spillebordet» (Lie, 1950, s. 97). Amerikaneren tilskrives typisk maskuline og barske kvaliteter. Han er høy, kraftig og har et *hardt* ansikt. Adjektivene danner et inntrykk av en mann som innehar en viss autoritet ved seg.

Amerikaneren er den andre nasjonaliteten Lie fremstiller så langt i romanen, ved siden av det norske, og det åpner for å sammenligne amerikanerens fremtoning med den brasilianske. Er det ulik fremstilling på bakgrunn av nasjonalitet? Jeg sammenligner amerikaneren med en skildring av Fredrigo, fra når Salve møter han for første gang: «Det var en ung, smalbygget mann med små, rappe øine, ikke høiere enn Salve og av utseende en spanjer eller portugiser» (Lie, 1950, s. 84). Det er fremtredende ved personskildringene at utseendet er knyttet opp mot nasjonaliteten: Fredrigo er «av utseende en spanjer eller portugiser», mens amerikaneren på sin side har et «hardt yankeansikt». Altså både utseendet til amerikaneren og Fredrigo settes i sammenheng med nasjonaliteten deres. Dette underbygger det vi tidligere så om hvordan Lie skriver karakterene inn i en stereotypi, der etnisitet og egenskaper knyttes sammen.

Det er likevel forskjell på fremstillingen av Fredrigo og amerikaneren. Fredrigo får karakteristikk som fører til at han fremstår liten: Han er ung og smal, og generelt kanskje litt stusselig. Dette skiller seg betydelig fra amerikanerens karakteristikk. Han får som nevnt barske og maskuline kvaliteter. Dersom man henholdsvis ser Fredrigo og amerikaneren som representasjoner for det brasilianske og amerikanske, ser vi at man kan trekke linjer tilbake til det vi så om at nasjonaliteter baseres på etniske og stereotypiske forestillinger. Dette kommer vi tilbake til i analysen av «Stars and Stripes». Der skal vi blant annet se hvordan enkelte fremstillinger antyder at menneskene om bord har ulik status på bakgrunn av hudfarge.

Amerikaneren henvender seg til Salve og hører om hvorvidt han er interessert i å ta hyre på skipet hans «Stars and Stripes». Amerikaneren ender derimot med å provosere Salve. Samtalen starter med at Salve forteller amerikaneren at han er nordmann, og amerikaneren uttrykker at nordmennene er kjent for å være gode sjøfolk, og tilbyr penger for at Salve skal ta hyre på skipet. Amerikaneren legger frem forslaget samtidig som han gambler. Måten amerikaneren legger frem tilbudet, ender altså bare med å provosere Salve. Amerikaneren gambler med penger som liksom skal være Salves lønn på skipet, dersom han hadde tatt hyre. Salves reaksjon er å vise avsky for amerikaneren: «Salve fikk plutselig avsmak for denne uanmodede flotte spiller på hans regning. Mannens fysiognomi forekom ham midt i all dets lystighet alt annet enn tiltalende» (Lie, 1950, s. 98). Salve får dårlig inntrykk av amerikaneren, og ettersom sistnevnte spiller på Salves bekostning, fører det til at han fremstår som en tvilsom type. Dette er riktignok også et vendepunkt for Salves karakter, fordi han faktisk går til fysisk angrep på amerikaneren: Han lener seg over bordet og angriper, og videre utvikler det seg til fullstendig kaos i lokalet når politiet kommer. Da benytter amerikanerne seg av muligheten til å presse Salve med vold og tvinger han til å bli med på skipet likevel.

Fremskrivningen av Rio de Janeiro som et negativt sted har en parallell med karakterutviklingen til Salve. Salves karakter endrer seg underveis i Rio de Janeiro. Vi ser at det er en utvikling i psyken hans, der situasjonen på kneipen er så presset at han selv blir voldelig. Salve er forholdsvis passiv hjemme hos Fredrigo. Det vil si at han heller observerer og holder seg i bakgrunnen enn å handle aktivt. Misnøyen og avskyen han har overfor Paolina, uttrykker han for eksempel aldri utad. Dermed kan det argumenteres for å være et vendepunkt i Salves psyke mens han oppholder seg på kneipen, fordi han utagerer og angriper amerikaneren. Her er det en

parallell mellom stedet og identiteten, der stedet har en innflytelse på Salve. Rio de Janeiro skrives frem som et farlig og kaotisk sted med farlige, skumle, gjerrige og voldelige mennesker. Salve har i utgangspunktet ikke vist seg som en utagerende og en voldelig karakter, men det er fremtredende i opplevelsen hans av Paolina og de andre menneskene han omgås, at han har underliggende aggresjon mot og avsmak for dem. På kneipen utløses sinnet, og Salve blir på en måte del av det farlige og kaotiske ved byen.

Det er forskjell på fremstillingen av byen ut ifra hvilken modus som preger stedsfornemmelsen. I innseilingen til byen var stedsbeskrivelsen fokusert fra avstand, og det var spesielt rettet mot det naturskjønne, det vakre og det balanserte. Dette gir et førsteinntrykk av byen som et positivt sted, men det skal vise seg å være en illusjon. Modus endrer seg fra å skildre byen fra avstand til å oppleve den fra innsiden. I touringen kartlegges altså stedet fra innsiden, og det er en utvikling i stedsopplevelsen. Det er fremtredende at jo lenger *inn* i byen handlingen foregår, jo mer farlig og kaotisk blir det. Denne stedsfornemmelsen kommer frem gjennom menneskebeskrivelsene, slik som vi så i hjemmet og på kneipen. Når vi opplever Rio de Janeiro fra avstand, får vi presentert et helt annet bilde enn hvordan byen *egentlig* er når man lever i den.

Den gradvise forverringen av steds kvalitetene til Rio de Janeiro forteller oss noe om Lies holdninger overfor utlandet. Det er et farlig og skremmende sted, som kommer til syne gjennom rasistiske og stereotypiske menneskefremstillinger. Utlandet påvirker mennesker som Salve på en negativ måte, slik at *til og med* han oppfører seg umoralsk. Her trekker vi linjer tilbake til kontrasteringen mellom det utenlandske og det norske. Den brasilianske og utenlandske kulturen blir generelt presentert som «usivilisert» og står som en kontrast til det norske og trygge. Det utrygge og kaotiske aspektet ved Lies utland kommer ytterligere til syne når Salve er om bord på det amerikanske skipet «Stars and Stripes». I neste analysedel skal vi se hvordan den rasistiske og nasjonalistiske holdningen knyttet til sted og kultur igjen er fremtredende, når det utenlandske sammenlignes og settes opp mot det norske hjemlige.

Spesielle steder

Så langt har analysen tatt for seg steder som uten tvil oppfyller Cresswells tre krav om hva et sted er. I definisjonen av stedet husker vi at det må ha en lokasjon, materiale og en stedsfornemmelse. Det siste har spesielt vært gjennomgående i analysen. I denne delen av utlandsanalysen ser vi at to steder skiller seg ut fra de øvrige stedene i oppgavens analyse,

ettersom de på ulikt vis utfordrer Cresswells definisjon. Det første stedet jeg skal analysere her, er skipet. Cresswell nevner skipet som et spesielt type sted: «A ship, for instance, may become a special kind of place for people who share it on a long voyage, even though its location is constantly changing» (2015, s. 7). Skipet er i bevegelse, så det har ikke en fast lokasjon. Likevel får altså skipet stedlige kvaliteter for menneskene som er om bord på skipet over lengre tid. Skipet skiller seg ut som et sted, blant annet ut på grunn av de egne sosiale og kulturelle normene som gjelder der. For eksempel skal vi se at hierarkiet og den særegne kulturen preger stedsopplevelsen på «Stars and Stripes». Det andre stedet vi skal se i denne delen, er hjemkomsten til Salve. Den passer kanskje enda dårligere inn i Cresswell sin stedsdefinisjon enn skipet. En hjemkomst er ikke et konkret *sted* med visse rammer, men det kan heller sies å være en form for handling knyttet til en stedsaktivitet. Hjemkomsten skal undersøkes nærmere som et topos.

Skipet Star and Stripes

På «Stars and Stripes» spiller hierarkiet en rolle for opplevelsen av skipet. Hierarkiet kommer til syne gjennom mannskapets ulike oppgaver, som hører sammen med deres posisjon. For eksempel har mannskapet uniformer som bekrefter deres hierarkiske rolle: «Kapteinen, de tre styrmenn og flere underordnede befalshavende gikk på dekket med gulltresser om luen og uniformslignende klær, som på et orlogsskip, og de vakthavende av dem bar våben» (Lie, 1950, s. 100). I skildringen presenteres ulike maktroller på skipet: Kapteinen som er øverst, styrmenn og befaler. I tillegg viser sitatet at mannskapet med vaktansvar er utstyrt med våpen, som antyder hvordan stedet er utsatt for uro, som de må håndtere med voldsmakt.

Salve har ikke stor tiltro til besetningen på skipet. Vi leser at «besetningen [var] næsten helt igjennom lurvet. Den syntes å bestå av folk av alle nasjonaliteter: engelske, irske, tyske og amerikanere, foruten et halvt dusin negrer og mulatter» (Lie, 1950, s. 100). Salves dårlige inntrykk av mannskapet begrunnes delvis av at det er forskjellige nasjonaliteter og etnisiteter som blandes. Når en person er lurvet, forestiller man seg gjerne en litt moralsk tvilsom og kanskje simpel type. I tillegg merker vi hvordan besetningen skilles mellom nasjon og hudfarge. Etnisitetene skilles fra hverandre, der de *hvite* nasjonene nevnes, men «negrer og mulatter» står for seg selv. Lie knytter hvite mennesker til den nasjonen de tilhører, mens han kategoriserer mennesker med mørkere hud på en måte som gjør dem nasjonsløse. Hvilken nasjon de tilhører er her ikke relevant, men heller å påpeke hudfargen. Nyansen henter om en representasjon av

mennesker som altså kategoriseres på bakgrunn av etnisiteten og hudfargen sin. Menneskesynet kan ses i sammenheng med en forestilling om et rasehierarki, der de hvite heves over andre etnisiteter. Dette kom også til syne i sammenligningen av utseendet og trekkene til Fredrigo og den ene amerikaneren på kneipen. Amerikaneren med sitt «blonde skjegg», som antyder hvit etnisitet, fremstilles mer maskulin og barsk, enn Fredrigo. Her kan vi trekke linjer til hvordan Lie ellers gjennomgående skriver frem andre etniske grupper.

Amerikanerne og irlenderne er de som har mest makt på skipet. «Amerikanere og irlendere hold, som den tallrikere nasjonalitet sammen, og utøvet daglig det skamløseste tyranni mot enhver svakere» (Lie, 1950, s. 103). Kulturen på skipet er basert på vold, der den fysisk sterkeste og farligste er personen som besitter makt blant besetningen. Til tross for at vi har blitt presentert for kapteinen og offiserene som offisielt har de øverste hierarkiske rollene, er det kampen mellom de ulike nasjonalitetene, som styrer hvem som faktisk har makten. Det fortelles at det er dårlig ledelse på skipet: «Officerene blandet sig av sine hensyn overhodet aldri inn i klammeriene i folkeruffet» (Lie, 1950, s. 104). Ledelsen på skipet velger altså ikke å involvere seg i de voldelige situasjonene på skipet. Det forteller noe om kulturen Lie formidler på det utenlandske skipet. I forlengelse av Salves dårlige inntrykk av den blandede besetningen, og den dårlige ledelsen, fører det til at skipet oppleves som et kaotisk og farlig sted.

«Stars and Stripes» er et sted som preges av negative kvaliteter. For eksempel er det en gjennomgående råskap blant besetningen og på skipet. Først skal vi se hvordan vold er et utpreget aspekt i skipsopplevelsen. Vi allerede sett hvordan amerikanerne og irlenderne styrer skipet som et skamløst tyranni, men Salve utfordrer denne makten på skipet. En av irlenderne sitter og spiser, og Salve ber irlenderen om å gi han maten. Irlenderen synes det er dristig gjort av Salve og ignorerer kravet. Salve reagerer deretter med å angripe irlenderen:

«Liv for liv, irlender!» – ropte han og sprang op, og, idet den annen likeledes reiste sig, bibragte han ham et voldsomt slag i ansiktet, så at han tumlet over benken bak imot veggen.

Nu begynte et vilt slagsmål inne i ruffet.

Irlenderen for op som en blødende okse, snappet en merlespiker, der hang ned fra bjelken, og gav Salve et dypt sår i kinnnet, hvorav han siden bar arr hele livet. (Lie, 1950, s. 105)

Salve angriper og ypper til kamp, fordi han opplever at besetningen med vilje har forhindret han å få mat. Angrepet til Salve er enten motivert av hevn, eller kanskje som et forsøk på å skaffe seg respekt blant besetningen. Irlenderen reagerer likevel som en «blødende okse», og skader Salve med et merke for livet. Denne episoden er et eksempel på hvordan voldskulturen på skipet er til

stede. Det oppstår altså blodige konflikter, som viser hvordan skipet er et farlig sted med en utpreget voldskultur.

Salve kommer på nytt i en voldelig konflikt med den samme irlenderen. Bakgrunnen for slagsmålet er at Salve ser irlenderen gå med noen støvler som ikke er hans.

Irlenderen så vilt på ham, men bleknet ved den siste trusel, der lød som på livet, – og Salve syntes så tinderende tilfreds, som om han bare ventet på forlystelsen. Mannen begikk den feil å sette sig i forsvarsstilling istedenfor å angripe, og fortumledes allerede straks ved et par uventede slag av Salve, der fløi på ham som en tigerkatt. (Lie, 1950, s. 107)

Salve angriper irlenderen på nytt, selv når irlenderen er i forsvarsposisjon og er ikke-truende.

Tidligere så vi hvordan karakterutviklingen til Salve har endret seg parallelt med stedsopplevelsen. At Salve angriper motivert av noe tilsynelatende så lite, viser oss at moralen hans kan ha blitt påvirket av den farlige og tvilsomme kulturen han er omgitt av. Ut ifra sitatet oppleves volden på skipet som dyrisk. Når irlenderen tidligere angriper Salve, assosieres førstnevnte med en okse, mens Salve settes her i sammenheng med en tiger. Dette forteller noe om hva slags vold som beskrives på skipet: Skipet har en voldskultur der menneskene fremstilles med en instinktiv dyrisk adferd. De er ville og kan bare håndteres av væpnede vakter med vold og tvang. I forbindelse med det dyriske får også skipet primitive og «usiviliserte» kvaliteter. Det «usiviliserte» er på nytt fremtredende i stedsopplevelsen i Lies utland.

Skipet er et uhyggelig sted. Skipet fremstilles med groteske elementer, som sykdom og død.

«Stars and Stripes» består av et sykt mannskap, og flere om bord har «den gule feber» (Lie, 1950, s. 101) og dør.

Enda uhyggeligere blev det, da en liten blek kahyttsgutt, som han innlot sig med fortalte at der lå flere syke nedenunder, og at den ene av de nyss senkende den foregående dag var død nettopp i den køie, hvori han om natten hadde ligget. (Lie, 1950, s. 101)

Salve får beskjed at han har ligget i sengen der en mann døde. At man ligger i samme seng som en person som nylig har dødd, har noe uhyggelig og grotesk ved seg. Skipets uhyggelighet er en del av stedets negative fremstilling.

Jeg tolker at det kan være en sammenheng mellom skipets uhyggelige elementer, som sykdom og død, og det at skipet har en etnisk blandet besetning. Først og fremst legger vi til grunn at fremstillingen av skipets besetning som voldelige, er en del av det som er gjennomgående i Lies menneskeskildringer av «de andre». I og med at stedet preges av sykdom, ser det ut som at det er en forbindelse med den blandende etnisiteten blant mannskapet. For å støtte oppunder

argumentet, ser vi tilbake til hvordan Elisabeth sin nordiske renhet impliserte at Paolina var uren, da på bakgrunn av hennes etnisitet. Her trekker vi linjer til den etnisk blandede besetningen, som kan tolkes å skulle være årsaken til skipets sykdom. Skipet preges altså av sykdom og er urent, som kan henge sammen med eller er en konsekvens av at det er flere etnisiteter til stede. Denne tolkningen viser at det er rasistiske og nasjonalistiske holdninger til stede i menneskefremstillingen. For å støtte oppunder denne tolkningen ytterligere, skal jeg sammenligne det utenlandske skipet med det norske «Juno».

«Star and stripes» kan tolkes å være en motsats til det norske skipet «Juno». Det som karakteriserer «Stars and stripes» er altså kaos, vold og noe urent. «Juno» fremstilles tvert imot som et positivt sted, og med gode stedlige kvaliteter. Dette kommer blant annet til syne når det fortelles om en av Salves første reiser med skipet: ««Juno» kom lykkelig og vel til Boston, hvor Salve anvendte en god del av sin hyre til kjoletøi, silketørklær» (Lie, 1950, s. 34). At skipet kommer «lykkelig» til Boston gir stedet umiddelbart positive assosiasjoner. Det at Salve får betalt, for eksempel, viser at det er en redelighet til stede. Her er det en parallell tilbake til kneipen, der den ene amerikaneren fra «Stars and Stripes» på en måte leker med pengene Salve hypotetisk kunne ha fått, dersom han tok hyre på skipet. Da fikk vi et inntrykk av amerikaneren som tvilsom og uredelig. Her ser vi hvordan «Juno» gir inntrykk av å være et mer organisert og ordentlig sted enn det utenlandske skipet.

Et annet eksempel på at «Juno» har gode stedlige kvaliteter, er at det presenteres velfungerende. Det velfungerende er en motsetning til «Stars and stripes» sin kaotiske oppbygging og voldelige tendenser. Dette eksemplifiseres ved at alle i besetningen på «Juno» har hver sin spesifikke rolle på skipet, og alle følger ordrene som kommer fra høyere hold. Dette kan man for eksempel se i situasjonen når skipet holder på å forlise utenfor Torungen. Det velfungerende kommer til uttrykk ved at kapteinen gir kommandoer, og besetningen svarer på oppgavene: «Rep ut! – los merseboliner! – hal op i mersebras! – sett på mersefall! – klar ved mersefall! – heis mersseil!» (Lie, 1950, s. 38). Vi ser her hvordan kapteinen viser autoritet og får respekt av mannskapet, fordi besetningen svarer og gjør den oppgaven de er satt til å gjøre. Et annet eksempel er at det uttrykkes en sterk arbeidsvilje:

Klar til å vende! – Hardt i le! – Hals og skjøt! – Bras om fore og akter! – La gå og hal! – Støtt for avfall! – var de monotone kommandoer, hver gang der laes over på nye halser, og samtidig fikk man i regelen havet innover sig, så hele fartøiet rystet. (Lie. 1950, s. 37)

Mannskapet er funksjonelt, og de tar modig på seg arbeidsoppgavene når havets krefter er truende. Dette er med på å presentere et bilde av det norske skipet som velfungerende – som et velsmurt maskineri.

Romanens holdning overfor det utenlandske fremmede skipet, sammenlignet det norske skipet, kan man forstå nærmere i forbindelse med et sitat vi har vært innom tidligere:

I en fremmed havn kan der være mangen ofte vill fornøielse; men tanken om igjen å sette foten på fedrelandets brygge blir til slutt dog den enerådende og er visselig også fornemmelige den makt, som hindrer den norske matros fra i lengden å tjene under fremmed flagg. (Lie, 1950, s. 74)

Sitatet minner oss på at det er et skille mellom det hjemlige og det fremmede, der skillet i stor grad handler om kjærligheten og lojaliteten nordmenn har til det norske. Dette hindrer nordmannen fra å seile under fremmede flagg – men å seile under et fremmed flagg er akkurat at det Salve gjør på «Stars and Stripes», noe som skulle vise seg å være utelukkende forferdelige opplevelser. Fremstillingen av det utenlandske skipet som et negativt sted illustrerer og setter på spissen, hvorfor man på en måte skal foretrekke det norske. Med denne tolkningen til grunn, kan vi se skipene «Stars and stripes» og «Juno» som kontrasterte steder og symbolske motsetninger, som henholdsvis representerer det fremmede og det norske.

«Juno» og «Stars and Stripes» er kontrasterte steder og tilskrives motsatte verdier. Det utenlandske skipet har altså negative fremstillinger, som kaos, vold og uhyggelighet, mens det norske mannskapet er redelige og skipet er som et velsmurt maskineri. Skipene kan tolkes som metaforer for to forskjellige samfunnsstrukturer: Det utenlandske skipet representerer et «usivilisert» samfunn, mens det norske presenterer og illustrerer orden og et velfungerende samfunn. At «de andre» presenteres av Lie som «usiviliserte» og som urene, i tillegg til den tydelige kontrasteringen til det norske, bygger oppunder de rasistiske og nasjonalistiske holdningene romanen viser.

Hjemkomsten

Salve tilbringer over fire år på «Stars and Stripes», og savnet etter hjemlandet er så stort at han vender nesens spiss hjemover mot Norge. Hjemkomsten til Norge markerer slutten på Salves reise, og han skal gjenforenes med fødebyen sin. Handlingsforløpet fra Salve forlater «Stars and Stripes» til hjemkomsten er som følger: Salve bestemmer seg for å returnere til hjemlandet, og han møter på et skip som tilbyr han skyss mot Europa. Men før han reiser videre, drar Salve og Fredrigo på

en hollandsk bar på deres siste kveld sammen. På baren overhører Salve norsk og at de snakker om Elisabeth. Han plukker opp fra samtalen at Elisabeth jobber på et vertshus i Amsterdam, og det syns Salve er rart. Hun måtte jo for lengst være gift med Carl Beck, men likevel «[var] hans sinn kommet i opprør, og han lengtes nu næsten vilt efter å komme hjem igjen til Arendal for å få visshet i sammenhengen» (Lie, 1950, s. 116). Salve drar hjem igjen til Arendalskysten.

Skipet som frakter Salve hjemover, er hans første møte med det norske etter flere år i utlandet. Det er ikke navngitt, men det er et norsk trelastskip fra Tønsberg. «Det var med en egen dyp følelse, han således igjen tråde på en hjemlig skibsplanke og gikk om og lyttet til folkenes passiar, mens han følte sig som gjenstand for deres nysgjerrighet» (Lie, 1950, s. 117). Det er mange følelser involvert i Salves hjemreise og han er emosjonell av å være blant hjemlige omgivelser. Den «hjemlig[e] skibsplanke» er en metonymi for å, hvert fall snart, være tilbake i Norge. Å gå på en «hjemlig planke» er liksom steget før man «sette[r] foten på fedrelandets brygge», som vi husker fra akronien. Likheten mellom uttrykkene er at de begge to forener det hjemlige og det maritime. Det innebærer at skipsplanke og bryggen er metaforer for det norske og det hjemlige. Funksjonen av denne foreningen kan ses i sammenheng med stedsanalysen av Arendalsrområdet. Der så vi hvordan forholdet mellom det hjemlige og det maritime var sentrale aspekter i stedsopplevelsen av hjemstedet. Dessuten så vi hvordan det maritime kom til uttrykk i hjemmet til Salve og Elisabeth, hvor interiøret både var maritimt og identitetsbekreftende. Med bakgrunn i funnene fra forrige analysekapittel, får dermed uttrykkene en større emosjonell og nostalgisk tyngde. Dette er med på å sette en umiddelbar stemning i Salves hjemkomst. På den ene siden vender tilbake Salve til hjemstedet, men vi begynner også å nærme oss dit forrige analysekapittel tok slutt.

Det som burde ligge til rette for å være en positiv opplevelse, viser seg likevel å være vanskelig for Salve. Salve føler seg fremmedgjort blant de andre nordmennene han reiser sammen med. Han er annerledes enn dem, fordi han har fått utenlandske trekk etter den lange reisen:

Hans sydlige brune ansikt og det utenlandske snitt så vel som hans hele itrekk viste, at han var kommet fra anderledes rike og storartede sjømannsforhold, enn de kjente til.

Han gikk for en englander eller amerikaner, ti han hadde med overlegg ikke villet gi sig tilkjenne som landsmann. Akkorden med skipperen hadde han gjort på engelsk. (Lie, 1950, s. 117)

I tekstutdraget beskrives Salve som tilsynelatende utenlandsk. Han har altså fått mørkere hud, som viser at han har vært sørover, han har på seg utenlandske klær og har opplevd ting

nordmennene ikke kan ha kjennskap til. Selv om Salve er i hjemlige omgivelser, føler han seg fremmed. Salve velger heller ikke å dele nasjonaliteten sin. Hvorfor vil ikke Salve informere om at han er norsk? På kneipen og «Stars and Stripes» så vi hvordan Salve oppfører seg umoralsk og voldelig. Det kan trekkes linjer tilbake til den ene slåsskampen med irlenderen, der Salve får et arr etterpå. Arret kan representere det voldelige og umoralske i Salve, som fører til at han ikke våger å definere seg som nordmann. Dette forteller oss noe om hvilke verdier som her tillegges det å være nordmann. For eksempel kvaliteter som fredelig og pliktoppfylgende, noe som Salve ikke har vært i (deler av) sin utenlandsreise.

Mannskapet på dette skipet har andre kvaliteter enn de menneskene Salve møter på i utenlandsreisen sin. Her opplever Salve mennene som ærlige:

Men, hvad der straks slo ham med stor rørelse, var det ærlige uttrykk, som alle ansikter uten undtagelse hadde; – et sådant syn hadde han ikke hatt på mange år, og han skammet sig ved å gå med gjemt kniv. (Lie, 1950, s. 117)

Salve er altså rørt over mannskapets oppførsel. Vi merker oss spesielt at det er det «ærlige uttrykk» som Salve ikke har sett på mange år. Her impliseres det dermed at menneskene Salve opplever i utenlandsreisen sin, er uærlige. Uærlighet var fremtredende på kneipen, og den var å finne i den utpregede voldskulturen på «Stars and Stripes». At Salve skammer seg over å ha på seg kniv, kan leses som en parallell til da han var på kneipen. Der tok Salve seg etter kniven, som ga en antydning av hvor farlig menneskene på kneipen kunne være. Denne parallellen forsterker fremstillingen av det norske skipet som et trygt sted med ufarlige og redelige mennesker. Igjen, slik vi har sett er gjennomgående i analysen av utlandet, settes det utenlandske og norske opp mot hverandre. Nordmennene fremstår som moralske og respektfulle.

Et annet eksempel på at mannskapet på det norske skipet fremstilles moralske og redelige, er: «Han gjorde sig en nydelse av å legge ur og penger utover, så det med letthet kunde taes, og var opfyldt av stor beundring, når de allikevel ikke blev stjålne» (Lie, 1950, s. 117). Her legger Salve åpenlyst frem verdier og penger, uten at noen tar dem. Det vil si at mannskapet oppleves som troverdige og redelige, noe altså Salve beundrer. Her ser man også en tilsvarende parallell tilbake til utenlandsoppholdet. Når Salve er med Paolina, er tilnærmingen til penger annerledes enn det som skildres her. Paolina husker vi ble overrasket da Salve ikke tok til seg mer penger enn det han la inn i gamblingen. Dette førte til at Paolina ga et inntrykk av å være gjerrig, mens Salve gikk ut av situasjonen som moralsk og redelig. Salves møte med det norske skipet etter mange år

på utenlandsreise underbygger romanens holdninger overfor utlandet. Returen til det norske velfungerende systemet poengterer ytterligere Lies representasjon av utlandet, og kontrasten mellom stedene opprettholdes.

Hjemkomsten som topos

I litteraturvitenskapen brukes gjerne topos-begrepet i sammenheng med steder eller uttrykk som går igjen fra verk til verk (Dahl et al., 2017, s. 5-7). Et topos betegnes som et allmennsted, og hjemkomsten eller det «å komme trygt i havn» er et typisk topos som finnes i flere verk opp gjennom tidene (Dahl et al., 2017, s. 6). Et klassisk eksempel på dette toposet er fra antikkens *Odysseen*. Verket handler nettopp om det å vende tilbake til hjemstedet etter en lang og meningsfull reise. Å se nærmere på hjemkomsten som et topos, åpner for å undersøke hvilke verdier motivet kan tillegges. Det som man ofte ser i hjemkomst-toposet er at motivet preges av idyll (Dahl et al., 2017, s. 6). Det vil si at det gjerne er landlig, vakkert, følelsesladet, harmonisk og fredelig. Nå skal vi altså se nærmere på hjemkomsten til Salve som et topos, og undersøke hvilke verdier det har ut ifra sin kontekst.

Salve er ordentlig utålmodig etter å se «den første stripe av fedrelandet» (Lie, 1950, s. 119), og endelig ser han Lindesnes, og han er fremme. Salve våkner opp en søndagsmorgen og ser mange mennesker vandre kollektivt i pene klær, fordi det det er søndagskirke. Denne vandringen mot kirken er en sentral del av Lies hjemkomst. «[A]lle de solbeskinte hus omkring på bakkene i hans vakre fødeby stod vidner over ham og spurte, om også gasten fra «Stars and Stripes» hadde lov til å gå i kirken» (Lie, 1950, s. 120). Sitatet inneholder idylliske momenter: Det er pent vær og byen beskrives som vakker. Dessuten fornemmes det en nostalgi. Nostalgien antydes i henvisningen av hjemstedet som «fødeby». Man kan trekke linjer fra nostalgien til å undersøke besjelingen som uttrykkes. Husene vitner over Salve og stiller spørsmål om hvorvidt Salve kan gå i kirken. Husene tilskrives her menneskelige egenskaper, og setter spørsmål overfor Salves moral. I og med at husene er i Salves «fødeby», kan besjelingen tolkes som et bilde på en historisk forankring. Det innebærer at i Salves oppvekst stod de samme husene på samme sted og utgjorde bybildet slik de gjør nå. De representerer stillstand, historie og tradisjon, og nå som Salve har gjort flere umoralske handlinger, er husene et slags moralsk holdepunkt. Det er som selve stedet vurderer Salves tilhørighet.

Vandringsmotivet i hjemkomsten er en kontrast til byvandringen i Rio de Janeiro. Vi husker tilbake til da Salve og Fredrigo beveger seg fra bydel til bydel. Vandringen i Rio de Janeiro kan

sies å representere en vond, farlig og umoralsk reise, fordi den fører til Paolina, etter hvert kneipen og til slutt «Stars and Stripes». Hjemkomstvandringen derimot, innebærer elementer av idyll. At denne vandringen tilskrives gode verdier, og er kontrast til Rio de Janeiros vandring, fremheves ytterligere ved at vandringen ender i kirken.

Når Salve er inne i kirken opplever han menneskene i rommet som «renere vesener» (Lie, 1950, s. 120). Tidligere ble Elisabeth beskrevet som ren, og da så vi hvordan det viste til nasjonalistiske holdninger i sin kontekst med Paolina. I tillegg tolket jeg hvordan «Stars and Stripes» ble et uttrykk på noe urent. «Renere vesener» her kan også vise til en tilsvarende nasjonalistisk holdning overfor nordmenn på bekostning av andre etnisiteter. Samtidig kan uttrykket tolkes på en annen måte i en kirkelig og idyllisert kontekst. Nordmennene i kirken får nærmest en slags høytidelig og religiøs fremtoning, der de oppleves som noen gudommelige skikkelser. På den ene siden er menneskebeskrivelsen en del av hjemkomstens idyllisering, og det høytidelige aspektet ved å vende hjem igjen forsterkes. På den andre siden ser vi altså uttrykket i sammenheng med den gjennomgående kontrasteringen vi har sett vært fremtredende i analysen.

Gudstjenesten er en sterk og estetisk opplevelse for Salve. «Orgelet bruste, salmen istemtes, og han satt med hodet i hendene, lenet mot kirkestolen, overveldet og skjulte, at han hulket» (Lie, 1950, s. 120). Skildringen av Salve under gudstjenesten er dramatisk, og kirkemusikken utløser masse følelser. Salve reflekterer over sitt eget liv underveis:

Han satt slik under det meste av gudstjenesten ute av stand til å tenke. Så begynte hans eget liv å gå op for ham billede efter billede, scene efter scene. Som barn og unggutt hadde han gått i kirken som de andre; – men i hvad stand kom han igjen nu? Som en, der hadde levet i mord og gudsbespottelse mere, enn den hele menighet til sammen var i stand til å tenke sig, og i sitt innerste ribbet for den tro, han dog engang hadde eid. (Lie, 1950, s. 120-121)

Vi leser altså at Salve reflekterer over sitt eget liv og han trekker linjer tilbake til barndommen. Da gikk han i kirken som alle andre, men nå i de siste årene har han levd med «mord og gudsbespottelse» i utlandet. Denne emosjonelle knekken Salve opplever i kirken, tolker jeg som en form for åpenbaring, som er en viktig del av Salves karakterutvikling. Vi så tidligere hvordan Salves karakter har blitt påvirket av stedene han opplever. Han utøver vold og er farlig, tilsvarende stedene han befinner seg. Stedene som utgjør utlandet har altså påvirket Salve, og det åpner for å se hva slags påvirkning kirken har på Salve. Salve føler seg ikke verdig på bakgrunn av ting han har gjort og søker tilgivelse i kirken, fordi han har syndet over lengre tid.

Åpenbaringen til Salve viser at kirken og kristendommen er stedet for tilgivelse. Kirken muliggjør det for Salve å reflektere over livet sitt, og dermed komme seg på riktig vei i livet. Han har på en måte mistet seg selv underveis i utenlandsreisen, og kirken hjelper Salve finne tilbake. Dette kan sies å være en klisje, og minner om lignelsen «Den bortkomne sønnen» (Luk, 15).

Det er gjennomgående i analysen at utlandet og hjemstedet fremstilles som to motsatser. Dette kommer også frem i hjemkomsten, som er et topos der utlandet på en måte møter hjemstedet. Ofte inverteres et topos (Dahl, et al., 2017, s. 6). Det vil si at toposet har en slags motsats, som er med på å gi toposet verdier. For eksempel fremstilles Salves hjemkomst som idyllisk, nostalgisk, fredelig og med religiøse elementer, mens stedsopplevelsen av utlandet i stor grad er karakteriseres av elendighet, vold og kaos. I denne dualiteten mellom det gode og det onde og smertefulle, fører til at man kan tolke toposet og dens motsats som en slags forestilling om paradiset og helvete. Denne religiøse dualiteten fører til at hjemkomsten som et topos realiserer Lies ideologiske virkelighet ytterligere, som er en nasjonalistisk forestilling om det norske.

Kapittel 5: Hjem igjen

Med Salves hjemkomst markeres det at Salves fantastiske utenlandsreise er over. Helt innledningsvis i kapittel tre om Arendalsområdet redegjorde jeg for bakgrunnen til oppgavens komposisjon. Der så vi hvordan forholdet mellom rammefortellingen og analepsen kunne ha en stedlig sammenheng. For å gjenta poenget, gikk det altså ut på at rammefortellingen foregikk på hjemstedet, Arendalsområdet, mens analepsen utspilles på reise og i utlandet. Dette er også utgangspunktet for oppgavens struktur og kapittelinndeling. Nå begynner analepsen å gå mot slutten, som vil si at handlingen er på vei tilbake til Arendalsområdet og hjem igjen. I dette kapitlet skal jeg gjenfortelle de viktigste hendelsene fra Salves hjemkomst til analepsen er slutt. Da går handlingen tilbake til rammefortellingen, og fortellersituasjonen er tilbake hos ekteparet på Merdø. Det er likevel ikke bare Salve og Elisabeth som skal hjem igjen: I dette kapitlet skal jeg ta med funnene av Lies utenlandsskildringer ut av romanen, og reflektere over hvilken Jonas Lie vi sitter igjen med her hjemme.

Hjemover til Merdø

Etter Salves emosjonelle opplevelse i hjemkomsten og kirken, oppsøker han Elisabeths moster i Arendal og får bekreftet at hans store kjærlighet aldri giftet seg med Carl Beck. Salve bestemmer seg derfor for å dra til Holland og finner Elisabeth på vertshuset hun jobber på. I Amsterdam gifter de seg etter et par år, flytter og bosetter seg i Tønsberg på grunn av Salves jobb. Der får de sønnen, Gjert. Dette hendelsesforløpet formidles i teksten med hurtighetsvariasjoner, og strekker seg over flere kortere kapitler. For eksempel er det maksimal hurtighet gjennom referat: «De hadde levet et år henne i Tønsberg, – det lykkeligste i deres begge liv, og Elisabeth satt nu med en liten gutt på fanget» (Lie, 1950, s. 145). Denne perioden er altså skrevet med høy hastighet og har lite detaljert handling. Salve og Elisabeth er deretter en tur i Amsterdam: «Elisabeth var efter bestemmelsen fulgt med den til Amsterdam, hvor hun hadde besøkt Garvloits i flere dager, og de befant sig nu på hjemveien» (Lie, 1950, s. 148). Hastigheten er høy, men det skjer et rytmeskifte og tempoet senker seg betydelig når de er på skipet tilbake til Norge, som for øvrig ender med å ta ekteparet hjem igjen til Merdø, hvert fall nesten. Hurtighetsvariasjonen og rytmeskiftet tilsier at det bygges opp mot noe som er tematisk sentralt for romanen.

Under reisen tilbake til Norge kommer Salves og Elisabeths ekteskapelige problemer eksplisitt til syne. Foreløpig har det ulmet i forholdet, mye på grunn av Salves sjalusi. Dette er fordi Salve

ikke føler han er god nok for Elisabeth når hun tidligere har vært med Carl Beck, som altså er av høyere sosial klasse. Det er lite som skal til for å utløse Salves sjalusi og sinne. For eksempel sier Elisabeth at en mann på et maleri ser bra ut med en staselige uniform, som fremhever en viss høy posisjon, eller hun ser et skip på avstand som hun beundrer.

I skipsreisen tilbake til Norge er det en storm parallelt med at Salve er i dårlig humør.

Sinntilstanden hans blir på en måte speilet i omgivelsene: «Salve var den natt ikke riktig ved sig selv. Der var kommet noget ustyrlig demonisk i ham, og, som han gikk der i uværet og mørket, var der tross dypt i hans sjel» (Lie, 1950, s. 155). Salves psyke er på et mørkt sted, og gjenspeiler den kritiske tilstanden skipet befinner seg i. Sjalusien Salve har overfor Elisabeth ser hun likevel bort ifra når Salve endelig kommer ned for å sjekke hvordan hun og Gjert har det under stormen:

«Jeg? – Nei, jeg visste jo, at jeg hadde dig oppe på dekket, og så var jeg rolig. Resten får en sette til Vårherre. – Du har hatt det ondt, stakkar, og for travelt til å komme ned!»
«Elisabeth!» – utropte han plutselig med lidenskapelig anger og rakte si heftig inn i køien for å omfavne henne med sine våte klær. (Lie, 1950, s. 160)

Her leser vi at Elisabeth hever seg over Salves sjalusi og dårlige humør. Dette fører til et skifte i Salves sinnstilstand, fordi det gir han en betryggelse i forholdet. I dette øyeblikket forliser briggen, og de blir reddet til land.

At det skildres en farlig storm parallelt med at Salve er sjalu og sint på Elisabeth, demonstrerer tydelig hvor sterk Salves sjalusi faktisk er. Med denne reisen markeres en ny tematisk del av romanen. Det er denne delen av romanen Arne Garborg refererer til som «Kampen» (1925, s. 133), der Elisabeth reiser seg i forholdet og redder ekteskapet, på grunnlag av kjærlighet. Helt siden Salve og Elisabeth finner sammen igjen i Amsterdam, er tiden preget av underliggende sjalusi og bitterhet fra Salve. Ekteparet flytter sammen til Merdø, og Salves sinnstilstand skal vedvare i forholdet. Elisabeth sin «kamp» for ekteskapet skjer i romanens rammefortelling, og helt mot slutten av fortellingen. I den tidligere forskningen på romanen er det denne delen av romanen, som er av spesielt stor interesse.

Lies utenlandsskildringer utenfor romanen

Samtidig som Elisabeth og Salve vender hjem og analysen er tilbake i Arendalsområdet, tar jeg med funnene fra utenlandsanalysen til dagens aktuelle diskusjon. For å diskutere nærmere hvilken Lie vi sitter igjen med, er det hensiktsmessig å starte med en kort oppsummering av de viktigste funnene. Hva slags utenlandsbeskrivelser har vi fått presentert?

Stedsopplevelsen av utenlandsreisen til Salve kan oppleves som en kurve som gradvis forverres. I innseilingen til Rio de Janeiro fremstilles byen som vakkert sted. Men dette skulle altså vise seg å ikke være mer enn en fasade. For jo lenger inn i byen vi kommer, jo verre blir stedsopplevelsen. Dette forteller oss noe om hva slags sted Lie ønsker å formidle: Et sted som på overflaten er vakkert, men som viser seg å være farlig på grunn av menneskene som befinner seg der.

Fremstillingen Rio de Janeiro og utlandet har vi sett er preget av rasistiske menneskefremstillinger. I analysen fant vi ut at Lies fremstilling av Paolina og den utenlandske kulturen i stor grad kontrasteres seg mot det norske, som antyder at romaner har nasjonalistiske holdninger. Paolina og Elisabeth, for eksempel, settes eksplisitt opp mot hverandre, der sistnevnte er nordisk og ren, mens Paolina er gjerrig, rebelsk, forførende og vill. Den ville og kaotiske forestillingen av utlandet er gjennomgående også på kneipen og «Stars and Stripes». Her sammenlignet jeg med fremstillingen av det norske, der vi igjen så hvordan rasistiske og nasjonalistiske holdninger forekommer i skildringene. I fremstillingen av utlandet viste det postkoloniale perspektivet at Lie, ut ifra sine steds- og menneskeskildringer, er en del av den historiske diskursen av kunstnerne og diktere, som man skal være kritiske til. Med dette til grunn, åpner det for å undersøke hvilken rolle det spesifikke verket utgjør i en historisk, ideologisk og politisk kontekst (Said, 1994, s. xiii).

Imperialismen og skillet mellom Vesten og «de andre» ser man fremdeles rester av i dag, selv lenge etter kolonitiden offisielt var over. For eksempel er systematisk rasisme og hverdagsrasisme store samfunnsproblemer for veldig mange mennesker. I dag trender nyhistoriske tilnærminger til kunst, som stadig fører til diskusjoner om kunstnere som på hver sine måter har tatt del i å skape og opprettholde rasistiske holdninger. I den sammenhengen kan man derfor reise spørsmålet om hvorvidt Jonas Lie er en av disse. Sids poenger om Vestens representasjon om «den andre» åpner for en kritisk lesning av Lies *Losen og hans hustru*, og kanskje spesielt hvilken makt en slik representasjon har. Som nevnt tidligere i analysen mener Said at nasjonale klassikere og romanen spiller en viktig rolle når det kommer til opprettholdelsen av skillet mellom Vesten og «de andre». Det er ingen tvil om at Lies fremstillinger av de brasilianske menneskene og kulturen, i tillegg til ikke-hvite etnisiteter, er nedsettende og preget av stereotyper. Det er en primitiv og usivilisert forestilling av utlandet,

hvor Lie plasserer det norske som en motsats. Så hvordan skal vi forholde oss til denne litteraturen?

Alle sansene Salve og fortelleren opplever av menneskene og stedet, skriver seg inn i en større helhetlig diskurs (Said, 1994, s. 14). Denne diskursen handler for eksempel om den vestlige hvite mann sine fordommer og etnosentriske holdninger overfor datidens «eksotiske» og fremmede steder. Innholdet Lie formidler, er altså en del av denne diskursen. Likevel poengterer Said at det er en forskjell mellom forfatteren og fortelleren. De er to forskjellige narratologiske størrelser (Said, 1994, s. 14), som vil si at det ikke er Jonas Lie som sanser og opplever menneskene. Lie sin litteratur stammer fra historisk erfaring, og forfatteren er også en del sin historiske kontekst og virkelighet (Said, 1994, s. xxii). Det fremstår som at poengene her kan legitimere, eller nesten *unnskylde*, de rasistiske og stereotypiske menneske- og stedsskildringene til Lie, men som Said fremhever, skal man være kritiske til nasjonalistiske verk.

Said argumenterer for at vi må lese den litterære kanon og nasjonale klassikere med en kritisk tilnærming (1994, s. xiii). Eksempelet Said trekker frem er studenter som leser sine egne nasjonale klassikere, og at det her ligger en forventning om en lojalitet, og kanskje ukritisk tilnærming til verkene (Said, 1994, s. xiii). Denne ukritiske tilnærmingen kan man argumentere for er spesielt gjeldende for *glemte* forfattere som Jonas Lie, som likevel har en høy litterær status og en sentral posisjon innenfor den norske litterære kanon. I redegjørelsen av Lies litteraturhistoriske kontekst, kom det frem at man sjelden leser Lie i dag, og dersom man gjør det, er det som regel noen få enkelte romaner som forskes på. En konsekvens av at man bare forholder seg til en liten del av et forfatterskap, er at da man muligens forholder seg mer ukritisk til resten av den litterære produksjonen. Dette ses i sammenheng med Lies tradisjonelle litteraturhistoriske posisjon i Norge. Posisjonen er på linje med Ibsen, Bjørnson og Kielland, som tilsier at det foreligger en forventning om *god* litteratur. Denne forventningen kan kanskje gå på bekostningen over de verkene, som *Losen og hans hustru*, som det bør gjøres kritiske lesninger av.

Lie kan altså ha hatt en rolle i opprettholdelsen av rasisme, på bakgrunn av sine fremstillinger av utlandet i romanen. Det er likevel vanskelig å skulle konkludere om hvor stor rolle og påvirkningskraft Lie faktisk har hatt på det hjemlige publikum. På den ene siden har vi allerede

konstatert at Lie leses lite av i dag. Dersom man leser og forsker på forfatteren, er det som regel de impresjonistiske romanene som er av interesse. *Losen og hans hustru* er ikke nødvendigvis verket som regnes for å være blant Lies fremste litteratur. Med dette til grunn, ser man kanskje for seg at romanen ikke har hatt en betydelig rolle i opprettholdelsen. På den andre siden ble romanen utgitt i flere opplag da den først kom ut på 1870-tallet. I tre opplag samme år den ble utgitt, for å være presis. Det vil jo si at den var populær blant lesere, i tillegg til at den fikk god kritikk og ga forfatteren anerkjennelse. Flere nordmenn leste altså Lies representasjoner og forestillinger om utlandet. Lie skapte et narrativ om en kultur, som ikke hadde tilsvarende mulighet til selvrepresentasjon. Det var begrensede måter å få tak i lignende informasjon om verden i samtiden, som tilsier at romanens innhold kanskje var en slags informasjonskilde for flere nordmenn. Med dette til grunn kan man derfor forestille seg at romanen har vært med på å etablere en forestilling om «den andre», som har spilt en rolle i opprettholdelsen av rasistiske og nasjonalistiske holdninger.

Kapittel 6: Avslutning

I denne masteroppgaven har jeg foretatt en stedsanalyse av Jonas Lies *Losen og hans hustru*. Målet mitt for oppgaven har vært å kartlegge de mest sentrale stedene i romanen, og undersøke fremstillingen av og funksjonen til stedene som utgjør Lies Arendalsområde og utland. Arendal, Merdø, Torungen og Becks hus er stedene i oppgavens første analysekapittel, og Salves reise med Montevideo, Rio de Janeiro og skipet «Stars and Stripes» i det andre. Deretter vender analysen seg hjemover, der Salve gjenforenes med hjemstedet etter mange i utlandet. I stedsanalysen har jeg altså vist hvordan de øvrige stedene har blitt presentert i romanen, og diskutert hvilken mening de har. Nå skal jeg gi en oppsummering av de viktigste funnene og samle trådene om hva konsekvensen av den nye tilegnede kunnskapen om romanen innebærer.

Arendalsområdet har vi stort sett undersøkt som karakterenes hjemsted. Dette så vi først i analysen av Arendal. På mor Andersens stue så vi hvordan hverdagen til Salve preges av ensomhet, alkohol og forfall. Havnen derimot, fremstilles som et sosialt, men usosialt sted. Det innebærer at Gjert tilbringer tid med vennene sine på havnen, men det ulmer likevel klasseforskjeller i stedsopplevelsen. På Merdø og Torungen undersøkte jeg hvordan naturskildringene spiller en rolle i etableringen av den maritime kulturen. Det innebærer at det maritime er fremtredende i Salve og Elisabeth sine karakterer, og i opplevelsen av hjemmene deres. Naturskildringene og framskrivningen av den norske kystkulturen så vi i forbindelse med at man kunne antyde en nasjonalromantikk. Det som likevel viser seg å prege stedsanalysen av Arendalsområde, er funn som peker romanen mot realistiske tendenser.

Det antydes gjennom en stedsanalyse av Lies Arendalsområde at romanen viser til en realistisk tradisjon. Det første eksemplet er klasseforskjellen som impliseres på havnen. Analysen fokuserte på interiørskildringene i hjemmene på Merdø og Torungen. Her fant vi ut hvordan interiøret kan knyttes opp mot karakterene: De er identitetsbekreftende, og de kan tolkes å være meningsbærende gjenstander i handlingen. Elisabeth sin karakter og reise antyder også at det underligger realistiske tendenser i romanen. Først og fremst er hun en moderne kvinneskikkelse, fordi hun til dels tar egne valg og står til slutt opp for seg selv. I tillegg så vi, i forbindelse med analysen av Becks hus, at problemstillinger om kjønn, klasse og mobilitet var tilstedeværende i opplevelsen av stedet.

Selv om det foreligger realistiske tendenser i romanen, er den likevel ikke en tendensroman som man gjerne forbinder med realismen som en litteraturhistorisk stilepøke. Litteraturhistorien fremhever med bakgrunn i Andersen og Garborg, at *Losen og hans hustru* både har nasjonalromantiske og realistiske inspirerte elementer. Med dette som bakteppe, ser vi hvordan romanen peker tilbake på en romantikk, der Lie viser frem den unike norske kysten og oppdager sjømannen og kystkulturen. Romanen er også fremtidsrettet, ettersom det er elementer av samtidens politiske debatter i fortellingen. Men, det er viktig å poengtere at problemdikteren Lie er tilbaketrukket. De politiske spørsmålene som jeg har pekt ut i analysen, overdøper ikke handlingen og fortellingen. Det er nesten som om de realistiske tendensene holder seg trygt innenfor den nasjonalromantiske rammen.

«Hjemmets dikter» tar med leseren på en reise til Rio de Janeiro og utlandet. De første stedsbeskrivelsene av Rio de Janeiro skaper et inntrykk av et vakkert sted. Dette viser seg kun å være en illusjon. Stedsanalysen av Lies utland skiller seg betydelig fra funnene fra undersøkelsen av Arendalsområdet. Mens analysen av hjemstedet til dels tok for seg klimatiske og materielle stedsskildringer, er menneskefremstillingene det som viser seg å være det stedsdannede i analysen av utlandet og reisen.

Som analysene til Marcussen og Frank og Petterson fremhever, er det en gjennomgående kontrastering mellom hjemstedet og utlandet. I dette analysekapittelet fant jeg ut hvordan kontrasteringen uttrykte rasistiske og nasjonalistiske holdninger. Dette ble allerede antydning hjemme hos Fredrigo. Paolina tolket jeg som en representasjon av «den andre», på grunn av karakteristikker basert på rasistiske stereotyper. Dette kommer ytterligere til syne ved at Elisabeth er Paolina sin motpol. Kontrasteringen av Paolina og Elisabeth kunne man forstå som representasjoner av henholdsvis det brasilianske og det norske. De kontrasterte stedene preger resten av utlandsanalysen.

I analysen så vi hvordan det utenlandske og det norske ble stilt opp mot hverandre. I undersøkelsen av «Stars and Stripes» var vold og sykdom noe som preget stedsopplevelsen, og ved å sammenligne skipet med det norske «Juno», så vi hvordan skipene kunne tolkes som metaforiske størrelser. Det vil si at de representerte hver sitt samfunn, der det utenlandske er «usivilisert» og urent, mens det norske er «sivilisert» og rent. Dette viste seg også å være fremtredende i Salves hjemkomst, der utlandet møtte hjemstedet. Det førte til at kontrasten ble

ytterligere fremhevet, som igjen støtter oppunder de gjennomgående nasjonalistiske holdningene i romanen.

I forrige kapittel dro vi hjemover, og tok med oss funnene fra utenlandsanalysen tilbake til dagens aktuelle debatt. Lie skriver seg inn i en historisk diskurs sammen med kunstnere og forfattere, som på en eller annen måte er delaktige i spredningen av nasjonalistiske og rasistiske holdninger. Her diskuterte jeg om hvordan vi skal stille oss til Lie i dag, hvor jeg avsluttet med at forfatteren kan ha hatt en påvirkningskraft.

I dag skjer det med jevne mellomrom, at vi må ta stilling til kunst og litteratur med rasistisk innhold. Så hvordan skal vi egentlig stille oss til Jonas Lie og *Losen og hans hustru*? Etter å ha foretatt en stedsanalyse av Lies versjon av Rio de Janeiro og utland, viser jeg at Lies litteratur inneholder kontroversielle elementer. Det er jo likevel slik at litteraturen stammer fra historisk erfaring, hvor forfatteren tilhører den spesifikke historiske og kulturelle konteksten. Denne masteroppgaven illustrerer at med nye kritiske innfallsvinkler kan man nyansere forståelsen av verk og forfatterskap. Det vil si at dersom vi skulle *kansellert* Lie og tilsvarende kunstnere, hadde vi gått glipp av muligheten til å forstå historien og lære av den. For å kunne forstå nåtiden, må jo vi forstå fortiden.

Vi bør aldri slutte å lese gamle verk, fordi vi med førsteinntrykk ikke synes de virker aktuelle eller kontroversielle nok. Tvert imot, bør vi tørke støv av de gamle bøkene, og lese dem med friske blikk.

Litteraturliste

- Alexander, N. (2015). On Literary Geography. *Literary geographies: Thinking space, 1*, s. 3-6.
- Andersen, P. T. (2001). *Norsk litteraturhistorie*. Universitetsforlaget.
- Andersen, P. T. (2006). *Identitetens geografi: Steder i litteraturen fra Hamsun til Naipaul*. Universitetsforlaget.
- Beyer, H. (1996). *Norsk litteraturhistorie* (5.utg). Tano Aschehoug.
- Brosseau, M. (2017). In, of, out, with, and through: new perspectives in literary geography. I Tally Jr. R. (Red.). *The Routledge Handbook of Literature and Space* (s. 9-27). Routledge.
- Claudi, M. (2013). *Litteraturteori*. Fagbokforlaget.
- Cresswell, T. (2015). *Place: an introduction*. Wiley-Blackwell.
- Dahl, C., Eliassen, K. O. & Andersen, M. H. (2017). Forord – Toposlærens aktualitet. I *Kultur og klasse, 45*(123). (s. 1-12).
- Garborg, A. (1925). *Jonas Lie: En utviklingshistorie*. Aschehoug.
- Gaasland, R. (1999). *Fortellerens hemmeligheter: Innføring i litterær analyse*. Universitetsforlaget.
- Hauge, I. (1970). *Jonas Lies diktning: Tematikk og fortellerkunst*. Gyldendal.
- Lervik, Å. H. (1965). *Ideal og virkelighet: Ekteskapet som motiv hos Jonas Lie*. Universitetsforlaget.
- Lie, J. (1950). *Losen og hans hustru*. Gyldendal.
- Lothe, J., Refsum, C. & Solberg, U. (2015). *Litteraturvitenskapelig leksikon*. 2.utg. (2007). Kunnskapsforlaget.
- Mai, A-M & Ringgaard, D. (2010). Introduktion. I Mai, A-M., Ringgaard, D. *Sted*. Aarhus Univeristy Press. (s. 7-34).
- Marcussen, M. & Frank, S. (2014). Jonas Lie mellem det maritime og det hjemlige. I *Kultur og Klasse, 42*(118). (s. 205-226).

- Massey, D. (1991). En global fornemmelse for sted. I Mai, A-M., Ringgaard, D. (2010). *Sted*. Aarhus Univeristy Press. (s. 129-147).
- Mæleng, P. (2003). *Jonas Lies Marginalia: En studie av Familien på Gilje*. Gyldendal.
- Mønster, L. (2009). At finde sted: En introduktion til stedbegrebet og dets litterære potentiale. *Edda*, 4(9), s. 357-373.
- Norberg-Schulz, C. (1992). *Mellom jord og himmel: en bok om steder og hus*. Pax forlag.
- Nærup, C. (1915). *Jonas Lie og hans samtidige: Brevene i utvalg*. Gyldendal.
- Petterson, D. (1983). Familietro og familiekritikk: Familie og samfunn i noen romaner av Jonas Lie. I Bache-Wiig, H. (Red.), *Sinn og samfunn: Fem artikler om Jonas Lies forfatterskap* (s. 40-63). Gyldendal.
- Piatti, B. (2017) Dreams, memories and longings: The dimension of projected places in fiction. I Talley, R. (Red.), *The Routledge Handbook of Literature and Space* (s. 179-186). Routledge.
- Ryan, M-L., Foote, K. & Azaryahu, M. (2016). *Narrating Space/spatializing Narrative: Where Narrative Theory and Geography Meet*. Ohio State University Press.
- Said, E. (1994). *Culture and Imperialism*. Vintage Books.
https://monoskop.org/images/f/f9/Said_Edward_Culture_and_Imperialism.pdf
- Talley, R. (2017). Introduction. I Talley, R. (Red.) *The Routledge Handbook of Literature and Space*. (s. 1-6). Routledge.
- Aaslestad, P. (1992). *Dømt til kunst: Jonas Lies romaner 1884-1905*. Universitetsforlaget.
- Aaslestad, P. (1999). *Narratologi: En innføring i anvendt fortellerteori*. Cappelen Damm Akademisk.

